

21ste VERGADERING — 3 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

21^{ste} VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 3 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsverslag; 3°. afdruk van een adres. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904; aanneming van het wetsontwerp. — Aanneming van: hoofdstuk IX der Staatsbegroting voor 1904; Verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegroting voor 1904; Toekenning van subsidie uit 's Rijks schatkist voor droogmaking van plassen onder Reeuwijk en Sluipwijk; Begrotingen van Suriname en Curaçao voor 1904.

Voorzitter: de heer Schimmelpenninck van der Oije.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 27 leden, te weten de heeren:

van Boneval Faure, Rahusen, van Welderen Rengers, Gleichman, Dojes, van Velzen, van den Biesen, van Berckel, van Zinnicq Bergmann, van Alphen, Breebaart, de Jong, Stork, Bultman, Brouwers, Bosch van Drakestein, Havelaar, van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, Laan, Godin de Beaufort, Scholten, Regout, van der Does de Willebois, Kist, Reekers en Hovy,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren 't Hooft, Vlieland Hein en Sickenga, wegens ambtsbezigheden; van den heer Vening Meinesz, wegens ongesteldheid; van den heer van Nierop.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van het Departement van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van het Verslag van het geneeskundig Staats-toezicht van 1 Januari tot en met 31 Juli 1902.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen; het verslag zal worden geplaatst in de boekrij der Kamer;

3°. een afdruk van een adres van het bestuur van den Anti-Suikeraccijnsbond aan den Minister van Oorlog, betreffende de waarde, ook voor het leger, van suiker als voedingsmiddel enz.

Dit stuk wordt ter griffie nedergelegd ter inzage voor de leden.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) (2).

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer van Welderen Rengers: Mijnheer de Voorzitter! Het was eigenlijk mijn voornemen niet bij dit hoofdstuk het woord te voeren, maar na hetgeen door den heer Dojes over de landbouwvertegenwoordiging en door den heer de Jong over de aanstelling van landbouwconsulenten is gezegd, wensch ik toch beide onderwerpen even te bespreken, opdat niet de Regeering in de verkeerde opvatting worde gebracht, dat hetgeen de beide heeren hebben geadviseerd, de meening in het algemeen van de Kamer uitdrukt. Ik heb omtrent die beide punten een eenigszins andere opinie.

Wat de landbouwvertegenwoordiging betreft, door den heer Dojes besproken, moet ik ronduit verklaren, na hetgeen daaromtrent is geschreven en ons medegedeeld, niet recht te begrijpen wat toch eigenlijk de Regeering heeft bewogen dit onderwerp, hetwelk men voorzien kon dat in vele opzichten een twistappel zou worden, op haar reeds zoo uitgebreid werk-program te plaatsen. Nog veel minder kan ik mij begrijpen dat een practisch landbouwer als ons geacht medelid uit Groningen zich zooveel van die landbouwvertegenwoordiging voorstelt.

De landbouwbelangen toch, voor zoover ze den steun van den Staat behoeven, hebben m. i. reeds een voldoende vertegenwoordiging in de beide Kamers der Staten-Generaal en in de Provinciale Staten, wier werkzaamheden wel voor ³, betrekking hebben op landbouwzaken.

Het is mij dan ook thans niet duidelijk wat men verwacht van een bijzondere vertegenwoordiging van den landbouw, welke taak mij nog altijd zeer nevelachtig voorkomt.

Wanneer wij zien wat de resultaten geweest zijn van de in deze en de andere Kamer uitgebrachte adviezen in landbouwzaken en van het goede gehoor, dat die adviezen bij de verschillende Regeeringen hebben gevonden, dan acht ik die resultaten vrij bevredigend, wanneer ik het oog vestig op alles wat in deze laatste jaren tot stand kwam. Ik noem slechts het Landbouwc Comité, het in het leven roepen van een afzonderlijke Landbouwa fdeeling aan het Departement van Waterstaat, de oprichting van landbouwscholen, wintercursussen en de aanstelling van landbouwleeraars, — altemaal zaken die geen grond geven om te zeggen, dat de landbouwbelangen in de laatste jaren stiefmoederlijk bedeed zijn en nog een speciaal orgaan behoeven om bij de Regeering vertegenwoordigd te zijn. Ik zie de noodzakelijkheid daarvan te minder in, wanneer ik naga hoe reeds sedert 50 jaren het particulier initiatief in bijkans alle provinciën tot uitnemende resultaten heeft geleid; hoe overal landbouwmaatschappijen verzezen zijn en hoe daarin mannen als Staring, Sloet tot Oldhuis, Sickesz getoond hebben de landbouwbelangen voor te staan, en aan het particulier initiatief is dan ook zoodanigen vooruitgang op dit gebied te danken, dat bijna overal kan geconstateerd worden, wat ik tot mijn genoegen in mijn eigen omgeving heb mogen constateeren, dat de productiviteit van onzen vaderlandschen bodem in de laatste 50 jaren zeker met 20 à 25 pct. is toegenomen.

Ik erken, wij hebben een periode gehad van teruggang, maar die malaise was niet alleen in ons vaderland, maar overal waar te nemen, doch wanneer men dergelijke resultaten heeft als waarop ik wees, en die ik toch zoo bevredigend acht, dan dunkt mij, dat de behoefte aan het oprichten van nieuwe colleges die speciaal tot taak zullen hebben de landbouwbelangen te behartigen, vrij denkbeeldig is. Komen die landbouwraden tot stand, dan zie ik daarvan als eerste gevolg een groote vermeerdering van administratieve omslag, van bureaucratische bemoeiingen, te gemoet, die, helaas, bij al onze groote verbeteringen, in de laatste jaren tot stand gebracht, een onmisbaar annex schijnen. Ik zie te gemoet, dat dan de gemeentebesturen weer belast zullen moeten worden met het opmaken van kiezerslijsten; het zal weer allerlei correspondentie geven; stemmingen zullen moeten plaats hebben, die veel tijd vereischen — in één

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

woord: men zal de zaken die thans zeer geleidelijk in de landbouwmajatschappijen worden afgewikkeld, brengen op het administratieve terrein, waarop ik het volstrekt niet wenschelijk acht, dat zij gebracht worden. Daargelaten nog, dat er mogelijk kans is, dat deze nieuwe colleges weer, in plaats van een zuiver practisch landbouwkarakter te dragen, hier en daar zullen worden colleges waar niet de landbouwbelangen, maar de politieke en theologische quaesties den doorslag zullen geven. Er zijn streken in ons land waaromtrent het volstrekt niet ondenkbaar is dat dergelijke gevallen zich zullen voordoen. Ik acht dus de instelling van landbouwraden een zaak waarover de Regeering nog wel eens mag denken, waarvan ik althans weinig goeds verwacht.

Het andere punt, door den heer de Jong ter sprake gebracht, is de aanstelling van landbouwconsulenten. Ik kan daaromtrent kort zijn.

Ik erken dat, wanneer al onze handelaren in zuivelproducten waren mannen als ons geacht medelid, de zaak hoogst waarschijnlijk gerust aan de handelaren en landbouwers zou kunnen worden overgelaten, zoodat Staatsbemoeiing op dat gebied overbodig zou zijn. Maar dit is, helaas, niet het geval. Wij weten, dat vooral op het gebied van den zuivel knoeierijen mogelijk zijn, die moeilijk zijn te controleren, en, helaas, nog maar al te dikwerf voorkomen. Het nadeel dat daaruit is voortgesproten, heeft reeds de Staten van Friesland, de provincie die bij den handel in zuivel zooveel belang heeft, er toe geleid het initiatief te nemen tot het aanstellen van een zuivelconsulent.

Nu kan mogelijk de naam van consulent eenigszins een verkeerden indruk geven omtrent den werkring, dien een zoodanige ambtenaar heeft te vervullen, zoodat ik meen er op te moeten wijzen dat het doel, waarmede die ambtenaar is aangesteld, is, dat hij vooreerst zal zijn de voorlichter en assistent van onzen producent en handelsman, van den handel en de landbouwproductie in haar geheel; in de tweede plaats de voorstander van onze handelsbelangen bij de vreemde Regeering en bij het publiek en in de derde plaats de voorlichter van de autoriteit in het moederland.

Het resultaat, dat die proefneming door de Friesche Staten heeft gehad, is van dien aard, dat men alle reden heeft om daarover tevreden te zijn. Ik meen dan ook, dat de Regeering wel zal doen — en ik twijfel niet, of het is haar bedoeling — om de met den Frieschen zuivelconsulent opgedane ervaring te leeren kennen en die in aanmerking te nemen bij hetgeen haar voornemen is verder op dat gebied te doen. Ik geloof dat inderdaad dan de minder gunstige voorstelling van ons geacht medelid, den heer de Jong, niet juist zal blijken en het voorbeeld, door Friesland gegeven, navolging zal vinden. Ik voeg er bij, dat niet alleen voor zuivelproducten, al is het bekend, dat de zuivelhandel, die met Engeland alleen een uitvoerwaarde van 14 miljoen representeert, de meest belangrijke kan worden genoemd, maar ook voor den tuinbouw en andere vakken een zoodanige consulent van groote beteekenis zal zijn.

Ik eindig met de Regeering met bescheidenheid den raad te geven: bedenk u nogmaals alvorens tot de instelling van landbouwraden over te gaan, maar bedenk u niet te lang om tot de benoeming van landbouwconsulenten, waar zij in het buitenland nuttig werkzaam kunnen zijn, te besluiten.

De heer **Bultmann**: Het laatst gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Friesland ten opzichte van de aanstelling van een zuivelconsulent, onthefte mij van den voor mij anders bestaanden plicht om in deze den heer de Jong te bestrijden. Ik sluit mij aan bij hetgeen door den heer van Welderen Rengers is gezegd en ik geloof daarmede te kunnen volstaan.

Door mijn geachten collega uit Groningen, den heer **Dojes**, is in een juiste rede aangegeven wat de landbouwers wenschen. Geheel en al is daarbij weergegeven wat mijn meening is omtrent dit onderwerp en ik zal dus ook ten opzichte daarvan niet in herhalingen treden, maar toch meen ik de vrijheid te mogen nemen mijn gedachten omtrent dit belangrijke onderwerp uit te spreken, en dan wijs ik er op, dat het vragen van den landbouw om een landbouwvertegenwoordiging niet met zich brengt den wensch om af te breken het goede dat bestaat. Wij willen zeker en stellig de landbouwmajatschappijen in stand houden en de werking daarvan liever uitbreiden dan inkrimpen.

Ons verlangen naar een landbouwvertegenwoordiging is geen

strijd tegen de bestaande majatschappijen, want dan meen ik er op te mogen wijzen, dat men een dergelijken strijd niet zou kunnen verwachten van hen die in deze Kamer het woord voeren. Immers, de geachte afgevaardigde uit Groningen is thans nog voorzitter van de zoo krachtig werkende landbouwmajatschappij in zijn provincie. En de heer Breebaart en ik, die den wensch van den landbouw om een eigen vertegenwoordiging op den voorgrond brengen, hebben beiden jarenlang aan het hoofd gestaan van de machtigste en grootste landbouwmajatschappij in Nederland, die over twee provinciën werkt, de Hollandsche Majatschappij van Landbouw. Van ons is ook niet te verwachten dat wij af zullen breken het goede, waartoe wij niet alleen hebben kunnen medewerken, maar waaromtrent wij ook nog onze stem kunnen doen hooren. Maar wij verlangen, dat de Regeering zal hebben een college van voorlichting op zuiver practisch gebied, en daardoor op de hoogte komt van de toestanden, zooals die in werkelijkheid zijn. En dan moet ik eerlijk verklaren, dat ook naar mijn meening op dit oogenblik een dergelijk college niet bestaat.

In zake de Ongevallenwet heeft de directeur-generaal van de afdeling Landbouw een advies gevraagd van eenige heeren, die uitmaken het bureau van het Nederlandsch Landbouw-comité. Die heeren hebben in hun advies o. a. op de vraag, of de werkgevers in den landbouw de vereischte formulieren zouden kunnen invullen, geantwoord, dat naar hun meening bij de meesten de daarvoor noodige administratieve kennis en vaardigheid niet wordt aangetroffen. De werkgevers van een geheel vak, den belangrijkste tak van nijverheid in Nederland, worden hierdoor dermate tot onbekwamen gestempeld, dat het inderdaad de spijgaten uitloopt. De eenvoudige smid, metselaar, timmerman of wagenmaker ten platten lande zouden dus wel kunnen, wat zij, die gewoonlijk toch op een hooger trap van ontwikkeling staan dan deze ambachtslieden, niet zouden vermogen. Ik geloof, dat dit reeds ten duidelijkste aantoon, dat de heeren die hier van advies hebben gediend zonder het comité te hooren en die dus slechts een persoonlijk advies hebben gegeven, inderdaad niet op de hoogte zijn van den feitelijken toestand, en dat het dus voor dergelijke gevallen hoogst noodig is, dat de Regeering voorlichting ontvangt van deskundigen. Wanneer wij een uitsluitende vertegenwoordiging van den vakman vragen, dan is het omdat wij bij die vertegenwoordiging in hoofdzaak de politiek willen buitensluiten. Den wensch, dat ook de arbeiders deel zullen uitmaken van die vertegenwoordiging, deelen wij niet. Niet dat wij de arbeiders hun recht willen onthouden om voor hun belangen op te komen, maar omdat, wanneer de arbeiders zich doen hooren, dit zoodanig moet geschieden dat zij ook gehoord worden. En wanneer nu in een groot college een enkele man van een minderheid plaats neemt, dan zal die minderheid vrij zeker nooit tot haar recht komen. Het opnemen van arbeiders in de landbouwvertegenwoordiging is dus niet in het belang van de landbouwarbeiders zelf, deze moeten het recht verkrijgen om zich zelfstandig te doen hooren, door Kamers van arbeid als anderszins; het zoude eenvoudig zijn het smoren van zijn stem door die te doen zijn een van de minderheid in een landbouwvertegenwoordiging.

De heer **Havelaar** heeft betoogd dat de keus van de afgevaardigden vrij moest zijn. Dat is theoretisch als zeer juist te beschouwen. Het vrijmaken van de keus, het uitbreiden dus van het getal van hen uit wie gekozen kan worden, kan theoretisch inderdaad nuttig schijnen. Maar wanneer men komt tot de practijk, zal men dadelijk opmerken dat, wanneer niet de vakman alleen aan het woord is en die welke buiten het vak staan kunnen gekozen worden, men de landbouwvertegenwoordiging overgeeft aan de intriges van politieke partijen, dat de landbouwvertegenwoordiging zal worden het middel om politieken invloed uit te oefenen, en niets is minder gewenscht dan dit.

Een voorbeeld uit het dagelijksch leven zij mij vergund daarvoor aan te voeren.

De heer **Havelaar** heeft gewezen op het groote belang dat de grondeigenaren hebben bij het pachtcontract, en heeft gevraagd: moet nu de grondeigenaar zijn stem niet kunnen doen hooren daar waar zoo belangrijke zaken als het pachtcontract ter sprake zullen komen in de landbouwvertegenwoordiging?

Mijnheer de Voorzitter! Juist al die beweging die over het pachtcontract gemaakt wordt, brengt mij er toe om te wijzen

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

op het ongewenschte van het intreden van de politiek in den landbouw. Velen onzer in deze Vergadering zijn verpachters. Zij weten dus, zou men zeggen, wat in hun contract staat; is dit zoo? en hoe staat het met den pachter?

Het bepalen van den huurprijs, de termijnen van betaling, de duur van de huur, zie: dat is hetgeen waarvoor men kan zeggen dat de pachter zich interesseert. Verder ziet hij het contract niet in; de verdere bepalingen daarvan zijn den pachter vrij onverschillig. Het pacht-contract krijgt alleen dan een krachtige werking wanneer er ernstige verschillen ontstaan; maar die zijn zeldzaam.

Maar wat is het geval?

Enkele respectabele mannen hebben gemeend een dienst aan den landbouw te bewijzen, vooral aan de pachters, door zich warm te maken voor dat pacht-contract en zich daarbij op een uiterst moeilijk terrein begeven, met dit gevolg, dat men het pacht contract tot een politieke quaestie maakt, die zoo op alle partijen inwerkt, dat zelfs in deze Kamer de heer Havelaar het pacht-contract als een belangrijke zaak ter sprake bracht.

Ik geloof dat, wanneer de landbouwvertegenwoordiging binnen den kring van haar bevoegdheid blijft, zij nuttig werken kan door de Regeering voor te lichten. Wanneer er bijv. buitenlandsche tarieven gemaakt worden ten nadeele van den Nederlandschen landbouw, ligt het niet op den weg van de landbouwvertegenwoordiging om zich te mengen in de diplomatieke onderhandelingen. Neen, dan moeten de Nederlandsche vakmannen zoodanige voorlichting geven aan de bewindslieden, dat de Regeering met kennis van zaken volkomen de eischen kan formuleeren, die in het belang van den landbouw noodig zijn; maar in dat opzicht is het derhalve geheel onnoodig — de heer Havelaar wees hierop — om grondeigenaren, die buiten den landbouw staan, in de landbouwvertegenwoordiging op te nemen. De landbouw verkeert in Nederland inderdaad in een bijzonderen toestand.

Terwijl elders in andere bedrijven concurrentie heerscht, en de winst van den een dikwijls ten nadeele van den ander is, heeft de landbouw dit voor, dat de goede prijs, dien hij door zijn producten maakt, ook voor andere vakgenooten te verkrijgen is; want de prijsbepaling van al wat door den landbouw geproduceerd wordt, wordt beheerscht door de wereldmarkt, zoodat de concurrentie niet verder wordt uitgestrekt dan in zoo verre dat ieder voor zich de best mogelijke producten tracht te verkrijgen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Ik zou den Minister wel willen verzoeken het uitgesprokene te willen overwegen, maar zich thans in deze vergadering niet in een breedvoerige beantwoording van dat gesprokene te begeven, omdat hij dan slechts den indruk van dit oogenblik voor oogen heeft.

Ik meen dat het wenschelijk is dat dit onderwerp, dat op het oogenblik nog niet in staat van wijzen is, voor zoover het verband houdt met het wetsontwerp en dus later te behandelen zal zijn.

De heer Laan: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar punten te bespreken naar aanleiding van dit hoofdstuk.

Het eerste raakt de quaestie van het kanaal van de Zuid-Willemsvaart naar den Amer.

Hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord voorkomt is mij niet volkomen duidelijk. Het geheel zal moeten kosten 7½ miljoen gulden. Noordbrabant zal vermoedelijk 2½ miljoen daarvan willen betalen, maar ook niet meer. Tilburg f 500 000. Breda f 100 000.

Nu vraag ik, zijn die 6 ton toegezegd behalve die 2½ miljoen van Brabant of daaronder begrepen? Zal het Rijk dus f 4 400 00 of 5 miljoen hebben te betalen?

De heer van den Biesen: Zij zijn er onder begrepen.

De heer Laan: In dat geval wensch ik te vragen: wijkt de Minister hier af van het gebruikelijke, ieder een-derde? Zoo ja, bestaat er voor die afwijking in dit geval grondige reden, nu in het Voorloopig Verslag zelf wordt gesproken van het werk zoo nuttig voor Noordbrabant?

Wanneer hier geen vast cijfer genoemd wordt of althans een maximum, dan vind ik dit, Mijnheer de Voorzitter, een even

gevaarlijk experiment, waaraan het Rijk zich niet mag blootstellen, evenmin als het dat had moeten doen bij de zaak waarop in de tweede plaats wil wijzen, en wel naar aanleiding van art. 64 van dit begrootingshoofdstuk, bepalende een uitgave van f 110 000 in dit jaar voor de buitenhaven van Scheveningen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur nog altijd dat dat wetsontwerp is aangenomen. Waartoe zal die haven dienen? Welk nut zal zij stichten, welk voordeel zal zij afwerpen? Maar die vragen zijn thans niet aan de orde. Toch geeft dat art. 64 mij aanleiding tot een korte beschouwing.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat hij gelooft aan het welslagen van het werk, uit een technisch oogpunt beschouwd. Het is mij alsof Zijn Excellentie omtrent andere punten niet zoo gerust is, althans hij laat er op volgen, dat, wat betreft voldoende aan de verwachtingen der visschers, de ondervinding uitspraak zal moeten doen. Laat ons hopen, dat ook die niet zal teleurstellen. Maar mijns inziens had de Minister nog hierbij moeten voegen: „uit een financieel oogpunt echter is het werk een bittere tegenvaller”. Nu de Minister dat in zijn Antwoord aan de Eerste Kamer niet gezegd heeft, zal ik het maar doen, en ik zal dit mijn zeggen staven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hier even in herinnering brengen, dat het geheele werk is geraamd op 2 millicen; dat de binnenhaven, die 1½ miljoen zou moeten kosten, betaald zal worden door de gemeente 's Gravenhage, met f 300 000 subsidie van de provincie Zuidholland; dat het Rijk de buitenhaven zal maken waarvan de kosten geraamd zijn op f 500 000; dat het jaarlijksch onderhoud begroot werd op f 45 000, waarvan het Rijk jaarlijks f 31 500, 's Gravenhage f 13 500 gerekend werd te zullen moeten betalen.

Nu heb ik bij de algemeene beraadslagingen reeds blijk gegeven, dat mijn vertrouwen in ramingen niet groot is, en dat vertrouwen is met de geschiedenis van de Scheveningsche haven niet versterkt.

Het zal onnoodig zijn te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik allerminst den tegenwoordigen Minister hierover verwijt maken wil.

Minister Lely liet zich bij zijn krachtige verdediging van het wetsontwerp over de kosten niet zeer breedvoerig en weinig positief uit. In de toenmalige Memorie van Antwoord kan men echter lezen, dat er voor hem geen redenen waren om aan de kostenramingen zijn vertrouwen te onzeggen. Maar anderen deden het des te meer; die waren meer zeker van hun zaak. (*Handelingen* 1899, bladz. 1132.)

Ik wil daaromtrent een kleinigheid voorlezen.

Het is niet heel lang, het is een citaat uit de *Handelingen* van de Tweede Kamer van 15 Juli 1899, uit een rede van den heer Krap, lid van de Tweede Kamer en ingenieur, dus zeker een deskundige, waarbij deze met instemming de woorden aanhaalt van een ander deskundige, den heer van Hattum, oud-aannemer van openbare werken. Ik zal op sommige woorden een beetje klem leggen en wel op die welke in de *Handelingen* cursief zijn gedrukt.

De heer Krap zeide:

„Ik kan daarbij tevens opmerken, dat zoowel de constructie der geprojecteerde haven alsook de kostenberekening met de meest mogelijke zorg is daargesteld, zoodat in deze vooral wat de kostenberekening betreft, geen teleurstellingen zijn te vreesen. Van dit laatste houd ik mij, nadat ik zulks nauwkeurig heb doen nagaan, zoo verzekerd, dat ik geloof niet te ver te gaan met te verklaren, de gemeente geen moeite zou hebben om, desgewenscht, van serieuze personen en met voldoende zekerheid, de verklaring te erlangen dat zij de daarstelling van de haven met onderhoud voor de daarvoor gestelde som zouden willen op zich nemen.”

Het is zeer te betreuren, dat dit laatste denkbeeld niet is gevolgd en het Rijk dit contract niet heeft aangegaan, want het is anders uitgekomen dan de heeren van Hattum en Krap verwachtten. Het Rijk heeft een mijns inziens onverstandig contract gesloten, waarbij gebleken is, dat de grenzen moeilijk te trekken waren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet tegen deze begrooting stemmen en zelfs zou ik, wanneer deze f 110 000 bij een afzonderlijke begrooting waren voorgesteld, ze toestaan, want het zou een onvermijdelijk gevolg zijn van een eenmaal begane fout.

Waarom dan hier dit alles gereleveerd?

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

1°. om opnieuw aan te toonen de onbetrouwbaarheid van zelfs *nagenoeg zekere* ramingen;

2°. om den Minister te verzoeken zich, waar het zulke sterk gekleurde locale belangen geldt, te houden aan vaste bijdragen of althans aan bijdragen met een maximum, en

3°. om de hoop uit te spreken, dat, waar de Minister zegt dat er *thans* in geen geval aan gedacht wordt om de diepte grooter te doen zijn dan bij het ontwerp is bepaald, noch deze Minister, noch een zijner opvolgers, ooit met een dusdanig voorstel zullen komen.

Ik zou daar vrij zeker mijn stem niet aan geven.

De heer van Zinnicq Bergmann: Mijnheer de Voorzitter! Bij de financiële beschouwingen ter gelegenheid van de algemeene beraadslaging over de Staatsbegroting, is van verschillende zijden aangedrongen op zuinigheid, een aandrang die ook haar weerklink mag vinden in de praktijk. En wanneer men wel eens denken mag aan de financiën, dan is dit zeker waar wij te doen hebben met het stoompontveer te Velsen. Dit werk heeft nu reeds over het miljoen gekost en in het Voorloopig Verslag wordt daaromtrent gezegd, dat de proeven van overgang bij ijsbezetting mislukt schijnen te zijn, onder bijvoeging dat men zich verwonderde dat een schijnbaar eenvoudige zaak zoo moeilijk op te lossen bleek.

Ik zou den Minister wel in overweging willen geven om in het bijzonder zijn aandacht te wijden aan de groote kosten voor dit werk gevorderd. Wellicht kan hij omtrent den stand dezer zaak eenige nadere inlichting geven.

De heer de Marez Oyens, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De volgorde der onderwerpen in de begroting brengt mede, dat ik in de eerste plaats bespreek de onderwerpen betreffende de afdeling Waterstaat.

Door de beide geachte afgevaardigden uit Limburg, de heeren Brouwers en Regout, is aan de verbetering van de Maas in Limburg een belangrijke reële gewijld.

De heer Brouwers begon met de stelling te uiten, dat voor rivierverbetering in Limburg niets was gedaan. Het heeft mij genoegen gedaan, dat de geachte afgevaardigde deze eenigszins stoute bewering een oogenblik daarna heeft teruggenomen, en erkend, dat althans mijn ambtsvoorganger werken heeft voorgesteld, die voor Limburg van het grootste gewicht kunnen worden geacht. Hij had zelfs iets hooger kunnen opklimmen, hij had er aan kunnen herinneren, dat van 1838—1895 belangrijke riviervverbeteringen bij Maastricht hebben plaats gevonden, bestaande in verruiming van het zomer- en het winterbed, welke een aanzienlijke verlaging van den waterstand bij Maastricht ten gevolge heeft gehad.

Na 1892 en vooral na 1898 is bijzondere aandacht gewijld aan de verbetering van de Maas op het gedeelte tusschen Mook en Venlo. Als een goede en bruikbare diepte, als gevolg van die werken tot normalisatie, wordt thans beschouwd 1,60 M. à 1,70 M. beneden den normaal lagen rivierstand, overeenkomende met 8,66 M. + N. A. P. te Venlo, terwijl men zich vleit gedurende ongeveer $\frac{3}{4}$ gedeelte van het jaar een vaardiepte van meer dan 2 M. te kunnen in stand houden.

Ik meen, dat die cijfers van zeer veel beteekenis zijn met het oog op een geregelde en goede scheepvaart tusschen Venlo en de overige deelen des lands. Dit werk der normalisatie, sinds 1898 met kracht ondernomen en jaarlijks voortgezet, zal binnen eenige jaren geheel gereed komen en de belangrijke uitgave van tusschen de zes en zeven ton medebrengen.

Men kan dus niet zeggen, dat er niets gedaan wordt voor de Maas in Limburg, maar nog veel minder zal men kunnen beweren, dat men niets deed voor Limburg om aan dit gewest een goeden waterweg te bezorgen. Zal over het aanzienlijke gedeelte Venlo—Mook de Maas eerlang genormaliseerd zijn, te Maastricht heeft men de Zuid-Willemsvaart, een vaart die door de jaarlijks daaraan bestede gelden ook een belangrijke verbetering ondergaat. Beneden sluis 15 zal dit kanaal weldra een bodembreedte van 15 M. en een diepte van 2,30 M. hebben verkregen, terwijl het gedeelte van het kanaal boven het Canal de la Campine gelegen, als de plannen in België doorgaan, mede op een zeer aanzienlijke doorgaande breedte en diepte zal worden gebracht.

Nu verwierp de heer Regout reeds dadelijk eenigermate een beroep op die Zuid-Willemsvaart, maar ik meen toch — zonder in de eerste verte te ontkennen, dat die vaart het grootste gedeelte van Limburg weinig kan baten — dat voor het zuidelijk gedeelte dier provincie de Zuid-Willemsvaart van groote waarde mag geacht worden.

Toch meen ik te moeten toegeven, dat het wenschelijk zou zijn tusschen Maastricht en Venlo een goed bevaarbare rivier te bezitten, en daarom wordt ook het belang van de kanalisatie van de rivier tusschen Maastricht en Venlo allermint ontkend. Zij wordt wenschelijk geacht, op de gronden door dien geachten afgevaardigde aangegeven, voor de geheele streek tusschen beide gemeenten gelegen, welke streek een groote industriële ontwikkeling zou kunnen te gemoet gaan, wanneer de rivier zoodanig werd ingericht, dat zij een goede communicatie te water aanbodt. Maar de uitgaven aan die kanalisatie verbonden zijn inderdaad zeer aanzienlijk en zullen waarschijnlijk niet minder dan ongeveer tien miljoen vorderen, ongerekend de bedragen vereischt om die gekanaliseerde Maas in verbinding te brengen met spoorwegen en mijnen en voor den aanleg van geschikte havens. Derhalve zou men er met tien miljoen zeer stellig niet komen.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Limburg, de heer Brouwers, de vraag gesteld: mag nu inderdaad die financiële quaestie bij een overwegend belang wegen? en hij heeft gewezen op België, waar men ook in tijden van minderen financieelen bloei er niet tegen heeft opgezien groote uitgaven te doen voor de kanalisatie van de rivieren. Het advies van dien geachten afgevaardigde was dan ook, dat men, ondanks het gemis van dadelijk beschikbare middelen, toch maar tot dat werk zou overgaan, de noodige bedragen te vinden door het aangaan van een leening. Ik moet erkennen, dat dit advies mij eenigszins heeft verwonderd, waar wij juist één week geleden een zeer interessant debat hebben bijgewoond, waarin een financiële specialiteit, de heer van Nierop, zich tegen een dergelijke financiële politiek zeer sterk heeft uitgelaten. Hij sprak over buitengewone uitgaven en gispde het in de Regeering, dat bijv. uitgaven voor den Maasmond als buitengewone uitgaven op de begroting voorkomen. Hij zeide: „De uitgaven om kanalen op de hoogte van den tijd te brengen in een land doorsneden met kanalen, waar kanalen eigenlijk de hoofdwegen van het verkeer zijn, als buitengewone uitgaven te beschouwen, kan ik niet juist achten. Ik zal hieromtrent zeer weinig in het midden brengen, want het is reeds herhaaldelijk gezegd, ik zou dus in herhalingen vervallen.

„Ik heb er slechts op te wijzen dat dergelijke uitgaven jaarlijks op de begrotingen zijn voorgekomen en waarschijnlijk jaar op jaar daarop zullen blijven voorkomen. Als het eene kanaal tot stand is gebracht — ik zie den Minister van Waterstaat toestemmend knikken — dan komt Zijn Excellentie zeer zeker met een ander werk aandragen.”

Ik wil gaarne erkennen, dat, toen ik de hoofdbeweging maakte waarop de heer van Nierop doelde, mij voor den geest stond het kanaal door Noordbrabant en ook de kanalisatie van de Maas in Limburg, en nu doet het mij leed, dat de geachte afgevaardigde, de heer Brouwers, de gelegenheid, die toen geboden was om de kosten van die werken als buitengewone uitgaven aan te merken, ongebruikt heeft laten voorbijgaan.

Ik moet erkennen, dat de woorden van den heer van Nierop op mij den indruk hebben gemaakt dien zij altijd hier maken, namelijk dat zij afkomstig zijn van een financiële specialiteit, en voorloopig zal ik dus het advies van den geachten afgevaardigde, den heer Brouwers, niet kunnen opvolgen. Daarom is het onvermijdelijk, dat deze belangrijke zaak nog wat wordt uitgesteld, en zolang de Regeering nog geen plan heeft om het werk aan te vatten, kan er uit den aard der zaak niet aan gedacht worden overleg met België te plegen, al is het niet onmogelijk, dat het overleg in België een geopend oor zou vinden, omdat naar het schijnt in dat land plannen bestaan omtrent de verbetering van de vaart Luik—Antwerpen, welke vaart — ik meen het even in herinnering te mogen brengen — bestaat uit het kanaal Luik—Maastricht, de Zuid-Willemsvaart en het Canal de la Campine. Officieel is aan de Nederlandsche Regeering van plannen tot verbetering van deze kanalen niet gebleken.

21ste VERGADERING. — 3 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

Een passage uit de Memorie van Antwoord, die misschien tot misverstand aanleiding zou kunnen geven of reeds heeft gegeven, vereischt eenige toelichting. Aan het slot van hetgeen medegedeeld wordt omtrent de Maas in Limburg staat:

„Naar aanleiding van de opmerking, dat het kanaal van Luik naar Maastricht voor grotere schepen niet geschikt is en geen verbinding heeft met het meer noordelijke gedeelte van de Maas, zij medegedeeld, dat in België plannen bestaan voor de verbetering van dat kanaal, waardoor de opheffing dier bezwaren zou worden verkregen.”

Hieruit zou men kunnen afleiden, dat der Regeering te dien aanzien ter oore was gekomen, dat het kanaal van Luik naar Maastricht, ook voor zooveel het door Maastricht loopt, zou worden verbeterd.

Dit echter is, geloof ik, niet de bedoeling. Volgens een bericht van het waterstaatsbestuur zou in België, wegens overwegende bezwaren van lokalen aard, dit kanaalvak worden vervangen door het overeenkomstige vak der Maas, waartoe op dit vak dan, door middel van een stuw even beneden Maastricht, de waterspiegel zoodanig zou worden verhoogd, dat, bij opgezette stuw, geen mindere diepte dan van 2,50 M. aldaar wordt aangetroffen, behoudens eenig baggerwerk.

He alzo opgestuwde riviervak zou zoo te Klein Lanaye met het Luiksch kanaal als nabij Smeermaas met de Zuid-Willemsvaart worden verbonden door een schutsluis met toeleidingskanalen.

Ik heb gemeend deze kleine verduidelijking van dien passus in de Memorie van Antwoord aan degenen, die in het onderwerp belang stellen, verschuldigd te zijn.

De conclusie der Regeering is, dat zij aan deze aangelegenheid haar aandacht blijft wijden en dat zij — indien het haar mocht gelukken, wat zij zich niet voorstelt, maar alles is mogelijk, over zeer ruime middelen te kunnen beschikken — dit werk op den voorgrond zal stellen. Zolang dit echter niet het geval is, zal zij de zaak blijven bestudeeren en nagaan, of misschien op een meer eenvoudige wijze de communicatie met het aan de Maas gelegen gedeelte van Limburg zal kunnen worden verbeterd.

Ik kom in de tweede plaats aan het onderwerp: de Leidsche Rijn, besproken door de heeren Bosch van Drakestein en van Velzen.

Die vaart tusschen Leiden en Utrecht is inderdaad van zeer geringe beteekenis en wanneer men de graphische voorstelling nagaat, die achter het overzicht der scheepvaartbeweging te vinden is, dan ziet men zeer duidelijk het onderscheid tusschen deze vaart en de veel bredere strepen van het Merwedekanaal en de vaart tusschen Amsterdam en Rotterdam.

Het eerste is maar een heel dun streepje.

„Geen wonder”, zeggen de geachte afgevaardigden, „die vaart is inderdaad te slecht om bevaren te worden; maak haar goed en gij zult zien, dat dat streepje zal aanzwellen tot een balk.” Het vaarwater is zeer eng, zoo, dat een verzoek is ingekomen van de ingezetenen uit Harmelen aan de Staten van Utrecht, er op aandringende in het reglement op te nemen een bepaling, waarbij het varen met motorboten daar ter plaatse wordt verboden, omdat de Rijn bij Harmelen, bij een breedte van slechts 3½ à 4 M., aldaar een bocht maakt die de schuiten dwingt groter kracht aan te wenden, ten gevolge waarvan de fundeeringen van huizen en erven ter plaatse worden ondermijnd.

Nu is de zaak der verbetering van de vaart tusschen Leiden en Utrecht alles behalve nieuw. In 1894 is reeds een ernstig plan voor verbetering opgemaakt, maar het ging hiernede als wel meer geschiedt; wanneer eenmaal de begroting wordt opgemaakt, gaat de charme er spoedig af. Dit plan zou niet minder kosten dan 2 miljoen.

Intusschen was de toenmalige Minister zeer welwillend en van zins het werk te steunen. Na zich met de Staten van Zuidholland te hebben verstaan over het bedrag van de kosten van het werk, bleken die van Utrecht van oordeel, dat de direct belanghebbenden daarin vrij aanzienlijk zouden moeten bijdragen.

Een klein miljoen zou voor rekening van de provincie Zuidholland, en een groot miljoen voor die van de provincie Utrecht komen, welke laatste er op rekende dat het Rijk een derde van die som zou willen betalen, terwijl dan de twee overige derden gelykelijk door de provinciale kas en door de aan den Leidschen Rijn liggende gemeenten zouden gedragen worden.

Wat is nu gebleken?

De gemeente Utrecht dacht er niet aan de gevraagde bijdrage te verleen. Ik behoef nauwelijks te memoreeren, dat de overige gemeenten, Veldhuizen, Ouden Rijn, Vleuten en Harmelen zich *a fortiori* excuseerden, maar het gemeentebestuur van Utrecht excuseerde zich zeer pertinent; wel wilde het $\frac{1}{3}$ der onderhoudskosten dragen.

Toen nu Gedeputeerde Staten van Utrecht dat bericht ontvingen hadden, was de conclusie van hun voorstel aan de Staten aldus: „Onder deze omstandigheden kunnen wij u niet voorstellen dat uwe vergadering, tegenover de weigering van subsidie door belanghebbende gemeenten, toch besluiten zou daarin, met de provincie Zuidholland, een subsidie aan de Regeering aan te vragen, om daarmee het werk uit te voeren.”

Een zeer koele ontvangst dus. Maar wat is er dan aan van het groote belang, waarop de geachte sprekers hebben gewezen?

Achter genoemd voorstel zijn in de Handelingen der Provinciale Staten van Utrecht geplaatst de adviezen van personen en verenigingen, die over dat vaartbelang kunnen oordeelen en door Gedeputeerde Staten van Utrecht werden gehoord. Daaronder bevindt zich een advies van Schuttevaer, wel een der meest officieele schippersverenigingen in ons land. Erkennende, dat de landbouw en veeteelt in de Rijnstreek wel behoefte hebben aan verbetering van het verkeer te water, zegt de vereniging nochtans: „Of echter een uitgaaf van bijna 2 miljoen tegen deze voordeelen kan opwegen, waagt het hoofdbestuur niet te beslissen.”

Nu geef ik ten volle toe, dat de steenfabricage tusschen Leiden en Utrecht belang kan hebben bij die vaart, maar de steenfabricage in den omtrek der gemeente Utrecht heeft daarbij gering belang.

Utrecht is op andere wijze zoo uitnemend met de overige deelen van het land verbonden, dat ik niet kan inzien, dat de steenfabricage aldaar zoozeer betrokken zou zijn bij de vaartverbetering. Dit verklaart tevens de koele ontvangst van het verzoek der Staten van Utrecht bij het gemeentebestuur van Utrecht.

Inderdaad heeft de zaak een minder groot belang dan de sprekers hier hebben doen voorkomen. Maar wat hiervan zij, de heer Bosch van Drakestein heeft het juiste woord gesproken, toen hij uitdrukkelijk zeide: ik verlang niet dat het Rijk het initiatief neemt.

Welnu, dan kan het Rijk een afwachtende houding aannemen. Komt een plan tot stand, in de kosten waarvan de provincie en de betrokken gemeenten willen bijdragen, dan zal de Regeering nader kunnen overwegen wat te doen en zal een beslissing kunnen worden genomen ten aanzien van de brug bij Harmelen, waarop de heer Bosch van Drakestein de aandacht vestigde. Ik wil hiernede zeggen, dat een wijziging van die brug thans bezwaarlijk in aanmerking zal kunnen komen, omdat deze juist gelegen is in een bocht, in het verbeteringsontwerp van den Leidschen Rijn aangewezen om te worden afgesneden.

De geachte afgevaardigde uit Noordbrabant, de heer van der Does de Willebois, heeft besproken de quaestie van den Maasmond. Ik acht het mijn plicht dien geachten afgevaardigde hartelijk dank te zeggen voor de welwillende woorden, die hij te dezer dank aan mijn adres heeft gericht. Ik kan ze alleen aanvaarden onder deze benefice, dat, zooals het in de politiek veelal gaat, de eene Minister de moeite heeft en de lasten draagt, terwijl de andere de vruchten plukt. Wanneer ik mijn aandeel vergelijk met dat van mijn ambtsvoorgangers — het is mij een genoegen in deze Vergadering een van hen te ontmoeten — dan zal, hoe de zaak nu ook nog moge loopen, mijn aandeel miniem zijn, in vergelijking met de moeite, de talenten en de volharding, die zij aan deze belangrijke aangelegenheid tal van jaren hebben gewijd. Wij zien met groote belangstelling het oogenblik te gemoet, waarop de laatste dam zal worden doorgegraven en de nieuwe rivier naar zee zal stroomen.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde uit Gelderland, de heer 't Hooft, het toch nog noodig geacht een zwakken minoriteit te doen hooren in het harmonieuse concert van triomf over de opening van den Maasmond. Die geachte afgevaardigde vreest nog steeds, dat het westelijk deel van Noordbrabant de dupe van deze zaak zal kunnen worden. Hij heeft herinnerd aan een debat, hier voor 2 jaar gehouden. Dat debat was mij duidelijker dan zijn rede van gisteren. Toen, gelijk hij herinnerde, werd

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

inderdaad de vraag overwogen, of men niet kon overgaan tot een *vervroegde* opening van den Maasmond, met wijziging van het besluit van de Staten, een wijziging, waartoe die Staten volkomen bevoegd zouden geweest zijn. Toen zijn hier echter waarschuwend stemmen gehoord, stemmen die niet in den wind zijn geslagen. Door de heeren 't Hooft en van der Does de Willebois en door hem, dien wij nog wel eens mogen memoriseren, wiens adviezen in waterstaatsaangelegenheden steeds in beide Kamers indruk maakten, ook door den heer Rutgers van Rozenburg, werd er op gewezen, dat, ofschoon de medecontractanten der Regeering, nl. de Staten van Noordbrabant, geheel vrij waren zich omtrent wijziging van het contract met de Regeering te verstaan, toch goede trouw en billijkheid aan de zijde der Regeering medebrachten dergelijke wijziging niet uit te lokken. Ik zeide: dat advies is niet in den wind geslagen en het plan werd opgegeven om de opening van den Maasmond te bevorderen, voordat in de uitwatering van Bleek en Oostkil zou zijn voorzien. Zoowel de heer 't Hooft als de heer van der Does de Willebois hebben dan ook erkend, dat aan de opening van de rivier nu niets meer in den weg staat, vermits aan alle voorwaarden van het Statenbesluit van 1880 geheel is voldaan.

Maar daarom is mij het betoog van den afgevaardigde uit Gelderland niet zeer begrijpelijk. Indien hij had betoogd, dat de aanneming der wet op 4 December jl., waardoor de gelden werden toegestaan om de opening van de nieuwe rivier mogelijk te maken, in de onderstelling geschied is van een algemeene toezegging, dat alle gevolgen der opening voor rekening van het Rijk blijven, dan zou zijn betoog mij duidelijker zijn geweest, al zou ik de juistheid dier onderstelling hebben moeten betwisten. Maar dit heeft hij niet gedaan. Geen enkele reserve is op genoemden datum en evenmin gisteren gemaakt ten aanzien van het standpunt der Regeering, dat harerzijds thans alles is gedaan, waartoe zij zich verplicht heeft vóór het weggraven der dammen en het openen der nieuwe rivier.

Hiermede nu is, wat mij betreft, de zaak afgedaan. Wanneer de geachte afgevaardigde wijst op mogelijke rampen en mogelijke verplichtingen, die daaruit voor de Regeering kunnen geboren worden, dan acht ik het verkieslijk mij daarover niet uit te spreken. De vraag waartoe de Regeering, als de gevreesde gevolgen intreden, zal gehouden zijn, zal alleen kunnen beantwoord worden door hem die aan het bewind zal zijn, wanneer die gevolgen zich voordoen. Van mij kan onmogelijk een toezegging verwacht worden omtrent de voorziening in rampen, die later wellicht zouden kunnen komen. Ik vertrouw, dat wanneer zij zich mochten voordoen, de Regeering, die dan aan het bewind zal zijn, niet zal nalaten de rede van den geachten afgevaardigde uit Gelderland te lezen en te overwegen.

Misschien zal zij overtuigd worden van de juistheid van het betoog van den heer 't Hooft, dat op de Regeering de verplichting rust, de slachtoffers van bedoelde evenementen voor Rijksrekening schadeloos te stellen, als noodzakelijke consequentie van hetgeen bij de behandeling van de wet van 1833 heeft plaats gehad. Mocht dit echter niet het geval zijn, dan twijfel ik er niet aan dat, gelijk de geachte afgevaardigde uit Noordbrabant opmerkte, in Nederland ook dan nog hetzelfde gemeenschapsgevoel zal heerschen dat thans praedomineert, en onder meer geleid heeft tot het indienen van het wetsontwerp, dat zoo aanstands na de behandeling van deze begroting aan de orde zal komen, betreffende het subsidieeren van de droogmaking van de plassen onder Reeuwijk en Sluipwijk.

Naar aanleiding van het kanaal ter verbinding van de Zuid-Willemsvaart met den Amer, is wederom de geachte afgevaardigde uit Noordbrabant zoo welwillend geweest zijn dank te betuigen aan de Regeering voor de activiteit in deze betoond. Ik moet mij overigens bepalen tot een dankbetuiging voor die erkenning van den geachten afgevaardigde. De heer van den Biesen heeft reeds bij interruptie bevestigend geantwoord op de vraag van den heer Laan, of onder de 2½ miljoen, die van de provincie gevraagd werden, ook begrepen zijn de zes ton van de gemeenten. Inderdaad, dat is het geval, maar voor het overige geloof ik, dat het thans niet de tijd is om dit onderwerp te behandelen. De beslissing van de Staten wordt afgewacht; heeft Noordbrabant zich bereid verklaard het gevraagde subsidie te verleen, dan zal zoo spoedig mogelijk het wetsontwerp

worden ingediend en de tijd gekomen zijn om antwoord te geven op de vraag van den heer Laan, waarom in deze is afgeweken van het traditionele één derde.

De geachte afgevaardigde uit Noordbrabant heeft nog een enkel woord gewijd aan den waterweg van Dordrecht naar zee. Die geachte afgevaardigde vreest eenige verslappung in energie bij de Regeering ten gevolge van het advies van de Eerste Kamer, uitgesproken in het Voorloopig Verslag, om vooral niet al te groote haast te maken met deze zaak.

Ik meen mij te mogen houden aan hetgeen ik daarover gezegd heb in de Tweede Kamer. Die zaak gaat mij ter harte, omdat ik meen hier te doen te hebben met een complex, een cumulatie van overwegingen. Gold het alleen den waterweg van Dordrecht naar zee, ik geloof niet, dat ik daarvoor een belangrijke uitgave zou durven voorstellen; gold het alleen het vastleggen van de geul, ook dan zou ik twijfelen, of er reden toe is; gold het alleen de mogelijkheid, dat wij achter den dam, die de geul zal vastleggen, een veilige reede kunnen krijgen, ook dan zou ik aarzelen; gold het alleen de quaestie, dat wij, wanneer het Hellegat verbeterd is, zuidoostelijk een fixeering zullen krijgen van de Carolinageul bij den Noordbrabantschen wal, ook dan zou ik mij er minder warm voor maken. Maar al die overwegingen te zamen hebben mij bekeerd en mij gemaakt tot een voorstander der verbetering van dien waterweg.

Ik wil even terugkomen op het vastleggen van het Hellegat door den aanleg van een dam, met de bedoeling de vaart langs den wal van Flakkee vast te leggen. Alleen daardoor zal het mogelijk worden ter plaatse een steiger te maken, die zeer gewenscht is voor het verkeer tusschen het oostelijk deel van Flakkee met de Hoeksche Waard naar het Noorden en met Schouwen en Duiveland naar het Zuiden. Wij hebben op dit oogenblik een goede tramverbinding Rotterdam—Numansdorp; van daar gaan stoombooten van de Rotterdamsche Tramweg-maatschappij tot aan het Zijpe, waar het gedeelte van het tramnet op Schouwen en Duiveland begint. Nu is het voor de bewoners van Flakkee van groot belang, dat die booten stoppen aan den Noordoosthoek, maar een steiger kan daar bezwaarlijk worden gemaakt, als wij risqueren, dat de geul zich verlegt. En de toestand is daar uiterst veranderlijk.

Ik herinner mij, dat vroeger de hoofdvaargeul vlak langs den Noordbrabantschen wal liep, terwijl weinige jaren later die geul was verandert en men thans aan de oostzijde van Flakkee een uitnemend vaarwater heeft. Waar nu de ingenieurs overtuigd zijn, dat door den aanleg van een dam bij Flakkee die geul vastgelegd kan worden; dat daardoor de vastlegging van de oostelijke Carolinageul meer stabiliteit zal krijgen en het mogelijk zal blijken een vluchthaven te maken bij Dintel-Sas, is mijn belangstelling in deze zeker gewettigd. De kosten van het verbeteringswerk bedragen een niet al te aanzienlijke som; ik meen dat een uitgave van anderhalf miljoen, over eenige jaren verdeeld, nog wel te dragen zou zijn.

Aan de verbetering van het Hellegat is evenwel een militaire quaestie verbonden, waarover door mij gesproken is in de Tweede Kamer, en op dit oogenblik kan ik daar niets meer van zeggen.

De vrees blijft echter bestaan, dat als die militaire quaestie niet kan worden opgelost of geëlimineerd, deze zaak in de eerste jaren nog niet tot uitvoering zal kunnen komen.

Van het Zuiden naar het Noorden gaande, komen wij nu aan het kanaal te Beverwijk, waarover in de Tweede Kamer drie en hier twee geachte afgevaardigden gesproken hebben.

De heeren Hovy en de Jong hebben nogmaals betoogd, dat niet uitsluitend gelet moet worden op de belangen van Beverwijk, maar dat men in het oog moet houden, dat achter Beverwijk een vrij beduidende landstreek ligt, die belang heeft bij een betere verbinding. Al dadelijk geef ik den heer Hovy toe, dat inderdaad voor het vervoer van groenten en vruchten het ontzaglijk veel voor heeft, wanneer dat geschieden kan van markt tot markt; dat spoorwegcommunicatie een allesbehalve te versmaden element is, doch dat het voor vervoer van groenten en vruchten veel waard is, wanneer zij ingeladen kunnen worden te Beverwijk en recht door naar de markt te Amsterdam kunnen worden vervoerd.

De zaak maakt nog een punt van overweging uit. Ook in verband met de omstandigheid, dat de kosten van de verbetering

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

van zijkanaal A geheel voor Rijksrekening zouden moeten komen, zal worden onderzocht, of op meerdere bijdragen van de streek kan worden gerekend.

De heer Hovy heeft nog een enkel woord gewijd aan het waterbezwaar. Ik ben het met hem eens, dat het de roeping is van de Regeering om ook in deze zich niet te onttrekken; ik zeg echter niet om het initiatief te nemen. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde de juistheid van het standpunt der Regeering beaamt, dat de onmiddellijke belanghebbenden en de provincie moeten voorgaan. En dat de Regeering zich aan deze zaak niet onttrekt, blijkt nu reeds, naar ik meen. Wanneer ik nog eenigen tijd de eer zal mogen hebben om hier voorstellen te verdedigen, zou het wel kunnen zijn, dat daaronder een wetsontwerp begrepen was, dat belangrijke uitgaven zal vorderen, ten einde Friesland te verlossen van het groote waterbezwaar.

Ik kom thans op het gesprokene door den heer Hovy over de Zuiderzee. Waar groote bezwaren moeten worden opgeruimd; waar drukkende nooden moeten worden verholpen, zullen bij het opmaken van het werkprogram der Regeering die werken moeten voorgaan, welke van meer dadelijk nut zijn.

Ik zou zelfs zoover durven gaan, dat, wanneer het plan tot droogmaking van de Lauwerzee gereed lag, te gelijk met dat voor het kanaal van Noordbrabant, aan het droogmaken van de Lauwerzee de voorkeur zou moeten worden gegeven, omdat het hoofdzakelijk zal strekken tot wegneming van ernstige waterbezwaren, hetgeen van den aanleg van het Noordbrabantsche kanaal natuurlijk niet kan gezegd worden. Het werkprogram voor een Minister van Waterstaat moet mijns inziens zijn: eerst het wegnemen van werkelijk groote bezwaren en dan in ruimer kring doen, wat strekken kan tot ontwikkeling van het land.

Daarom kan ik mij vooralsnog geen hartstoechtelijk voorstander verklaren van de indijking en droogmaking der Zuiderzee.

Ik vrees, dat door de uitvoering van dit werk die van werken van meer urgenten aard zou tegengehouden worden. Nochtans zal de Regeering voortgaan met de zaak ernstig te doen onderzoeken, zoo met het oog op de waterstaatsbelangen als de belangen van de visscherij.

Een enkel woord in de Memorie van Beantwoording over de quaestie van de belasting voor het gebruik van rivierwater heeft weerklank gevonden bij den heer Scholten.

Ik verklaar mij, zooals ik reeds zeide, gaarne bereid die zaak te onderzoeken, maar het komt mij voor, dat tegen dergelijke belasting bij vele industrieelen bezwaar zou bestaan. Waar in de provincie Groningen het gebruik van rivierwater door de industrie wellicht niet veel zal voorkomen, zouden de industrieën in andere provinciën er door gedrukt worden.

Thans kom ik tot de quaestie van de haven te Terneuzen. Het doet mij leed dat de heeren Hovy en de Beaufort mijn bemoeiing in deze niet goedkeuren.

De heer de Beaufort maakt er mij allereerst een grief van, dat de zaak vertraagd is; maar de schuld ligt inderdaad niet aan de Regeering. Na de behandeling van de overeenkomst met België in zake het kanaal Gent-Terneuzen, heeft zij de zaak dadelijk opgenomen.

Waarom ligt het, dat deze thans niet verder gevorderd is? De onderhandelingen met het provinciaal bestuur zijn daarvan de oorzaak. Wanneer de heer de Beaufort vraagt, wat al of niet door de provincie aangeboden is, dan moet ik mij excuseeren op die vraag te antwoorden, omdat ik dit niet wenschelijk acht, zoolang de onderhandelingen nog niet afgelopen zijn.

Maar ik weet wel, dat de geachte afgevaardigden daarmede volstrekt niet tevreden zijn; zij betwisten het recht aan de Regeering, om voor deze zaak iets te vragen. Hieruit blijkt alweder, hoe moeilijk het is om het een ieder naar den zin te maken. Zooeven vernamen wij reeds van den heer Laan de aankondiging van een critiek, dat ten aanzien van Noordbrabant boven het traditioneele een-derde zal worden gegaan, en in de zaak van Terneuzen wordt beweerd, dat de Regeering niets hoegenaamd mag vragen. Hoe komt men daaraan? Men heeft den blik gericht naar Delfzijl. In het Voorloopig Verslag is de Regeering tot verantwoording geroepen over het stelsel, waarbij men te Delfzijl een haven uitbreidt en verbetert, zonder daarvoor iets te vragen aan de provincie, terwijl men dit wel doet aan dat arme Zeeland.

In de eerste plaats wil ik erkennen, dat, wanneer de zaak van de haven van Delfzijl door mij ware opgevat — ik heb de zaak bij mijn optreden gevonden — ik allicht aan de provincie en de stad Groningen om een subsidie zou gevraagd hebben. De haven van Delfzijl is van niet minder belang voor Groningen dan voor Delfzijl. Wanneer men te Delfzijl geweest is, dan weet men, dat daar ter plaatse de voorhaven van Groningen is gelegen, zoodat Delfzijl feitelijk een rol vervult, als IJmuiden voor Amsterdam.

Ik behoef mij dus de vergelijking met de haven van Delfzijl niet aan te trekken, maar doe het toch, omdat ik de juistheid daarvan moet betwisten.

Ik meen, dat de haven te Delfzijl een meer algemeen belang vertegenwoordigt dan de haven te Terneuzen, omdat eerstgenoemde haven een zeer groote landstreek in Nederland zal baten. Er zijn er die zich voorstellen, dat Twente er goedkoopere steenkolen door krijgen zal, wanneer men een goede haven te Delfzijl heeft. Dit is misschien een eenigszins stoute verwachting, maar het komt mij voor volstrekt geen stoute verwachting te zijn, wanneer men zich voorstelt, dat de veenkoloniën belangrijke voordeelen zullen genieten uit de verbetering van de haven van Delfzijl.

Welnu, het groote achterland, dat Delfzijl heeft, ontbreekt te Terneuzen. Wel ontbreekt het niet aan achterland achter Terneuzen, maar dat is niet Nederlandsch achterland. Terneuzen heeft niets dat te vergelijken is met de veenkoloniën bij Delfzijl.

Ik acht mij volstrekt niet geroepen om mij te interesseeren voor de belangen van Gent, maar wel voor de belangen van de veenkoloniën.

Ziedaar het verschil tusschen Delfzijl en Terneuzen en daarom gaat de vergelijking niet op.

Maar het kost mij eenigszins moeite een dergelijk woord te moeten spreken, want inderdaad, het is zooals de heer Hovy heeft gezegd, een bezoek aan Terneuzen is in staat sympathie te wekken. Het is der moeite waard naar Terneuzen te gaan. Er is daar iets, en het zal mij genoegen doen, dat iets tot meer te maken; ik hoop alzoo dat het provinciaal bestuur, op grond van hetgeen ik zooveel verkondigde, mij in staat zal stellen dit te kunnen doen. Ik apprecieer zeer alles wat de geachte afgevaardigden uit Zeeland hier hebben besproken, maar ik zal het nog meer apprecieeren, wanneer zij het hier gesprokene elders herhalen en hun invloed uitoefenen op het provinciaal bestuur. Dan twijfel ik er niet aan, dat de zaak zeer spoedig in orde zal komen.

Ik moet nu nog twee onderwerpen bespreken, de waterstaat betreffende.

In de eerste plaats de zaak van het Noordzeekanaal.

De geachte afgevaardigde uit Noordbrabant, de heer van Zinnicq Bergmann, heeft mij gevraagd omtrent den laatsten stand van zaken ten aanzien van het stoompontveer te Velsen iets mede te deelen.

Ik kan daaromtrent niet zeer veel zeggen, maar wensch toch mede te deelen, dat ik mij in den laatsten zomer er van overtuigd heb, dat er alle kans bestaat, dat met behoud van de ponten een goede en voor het verkeer bevredigende oplossing zal kunnen worden verkregen. Die overtuiging zag ik ook oprijzen op het gezicht van hen, die op den wal stonden, zij het ook op een eenigszins eigenaardige wijze. Terwijl het gezicht van hen, die op het vaartuig waren, opklaarde, werd hun gezicht steeds langer.

Nu zijn, na de proefneming van dezen zomer, aan de pont eenige wijzigingen aangebracht ten behoeve der ijsopruiming, doch deze wijzigingen hebben niet tot een gunstig resultaat geleid. A posteriori betreur ik eenigszins, dat tot het aanbrengen van die wijzigingen is overgegaan, vermits er veel reden is om aan te nemen, dat eventueele ijsopruiming op een andere wijze zal behooren te geschieden dan door ijsbreekinrichtingen aan de pont. Het is, helaas, moeilijk daaromtrent voldoende proeven te nemen, omdat het hier zoo zelden vriest en dan nog gedurende zoo korten tijd.

Mij zijn evenwel pontveren bekend, waar men het zonder ijsbrekers doet, door op de plaatsen van aanleg het water voortdurend in beweging te houden.

Ik geloof dus, dat er goede kans bestaat, dat wij in deze zaak zullen slagen. Op het oogenblik wordt er aan gewerkt om

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

de pont behoorlijk te plaatsen en de kettingen behoorlijk te bevestigen en goed te spannen, zoodat over eenige weken de proeven weer een aanvang zullen nemen.

De heer Laan heeft gesproken over de haven te Scheveningen. Ik heb zijn rede met belangstelling aangehoord. De geachte spreker heeft geen antwoord van den Minister verlangd, maar ook ik betreur, dat het werk — het moge dan technisch slagen — financieel zeer is tegengevallen en, wanneer de geachte spreker aan de Regeering vraagt, of haar uitlating, dat thans geen voorstel zal worden gedaan om die haven op grotere diepte te brengen, de beteekenis moet hebben, dat de Regeering nooit zoodanig voorstel zal doen, dan geloof ik hem wel de verzekering te kunnen geven, dat dit althans een punt van zeer nadere overweging zou moeten uitmaken, waarbij ook de defensiequaestie op den voorgrond zou treden.

Ik geloof te kunnen zeggen, dat — al is het door veel geldelijke offers, die ik zeer betreur — de technische zijde van het vraagstuk opgelost is en wij in het najaar van dit of in het vroegere voorjaar van het volgend jaar de haven in gebruik zullen zien nemen. Of nu die haven zal beantwoorden aan de verwachtingen, die men daarvan gekoesterd heeft?

Ik wil erkennen, dat het succes, dat mijn ambtsvoorganger met deze zaak heeft gehad en de lauweren, die hij daarmede geplukt heeft, mij niet benijdbaar voorkomen, omdat ik nog altijd van overtuiging blijf, dat een bommenhaven uit den tijd is.

De vischvangst wordt thans gedreven met andere vaartuigen dan bommen. Het getal bommen neemt af, het getal loggers en trawlers neemt toe. Of dus de visscherij op den duur met die haven zich zoo ingenomen zal blijven toonen, als zij deed bij het voteeren van het wetsontwerp, is een vraag, waarop ik gaarne het antwoord zou schuldig blijven.

Ik kom thans tot de spoorwegen, waaromtrent niet veel in het midden is gebracht.

De heer Hovy heeft hieromtrent een woord gezegd, een woord dat tintelde van warmte en overtuiging; een woord waarvoor ik hem dank zeg.

Het is ook mijn overtuiging, dat Zondagsrust van het spoorwegpersoneel is een aangelegenheid van het grootste belang, niet alleen uit een sanitair of maatschappelijk oogpunt, maar ook uit het oogpunt van religie. Wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd, is volkomen waar, een groot deel van het Nederlandsche volk, dat nog hecht aan heiliging van den Zondag, ontvielt zooveel mogelijk den dienst bij de spoorwegen, omdat die heiliging zoo moeilijk samengaat met den spoorwegdienst. Daarin is niets overdreven. Ik mag hier geen voorbeelden noemen, maar ik ken er uit hogere en lagere kringen van het spoorwegpersoneel, die daarom voortdurend nitzien naar een andere betrekking. Het is een treurig verschijnsel, de treuriger omdat wellicht de spoorwegdienst het meest behoefte heeft aan mannen, die nog hechten aan God en zijn Woord. Want hoe dikwijls krijgt men niet telegrammen omtrent meer of minder ernstige spoorwegongelukken, en als het voor ons allen geldt dat tussen ons en den dood slechts een schrede is, hoeveel te meer is dit niet waar voor het spoorwegpersoneel. En dan te denken, dat die menschen door hun dienst dikwerf verhinderd worden hun God te eeren, dit is stellig een stuitende gedachte.

Het doet mij dan ook hartelijk genoegen van den geachten afgevaardigde te hooren, dat het hem bekend is, dat wij als vrucht van de spoorwegenquête zullen krijgen de aanbeveling tot uitbreiding van Zondagsrust als hoogst noodzakelijk.

Ik heb ook een dergelijk gerucht vernomen. Ik meen dat er ook ernstig naar zal moeten worden gestreefd om het getal van 8 vrije Zondagen belangrijk te vermeerderen.

Zullen wij komen tot 26 vrije Zondagen?

Ik weet het niet. Maar wel is het mijn verwachting, dat wij althans zullen komen tot den 3-wekelijkschen vrijen Zondag, zooals dit op het oogenblik in Zwitserland bestaat. Dat zou al een groote verbetering zijn; daardoor zou het getal vrije Zondagen worden gebracht op 17.

Het gevolg van dien maatregel zal natuurlijk zijn een beperking van den dienst op Zondag.

Ik vlei mij dus dat binnen niet te langen tijd meer Zondagsrust zal worden geschonken aan het personeel, als vrucht van het onderzoek dat gehouden is naar aanleiding van de gebeurtenissen, die ten vorigen jare hebben plaats gehad.

De Voorzitter: Wanneer de Minister nog eenigen tijd noodig macht hebben, stel ik hem voor zijn rede na de pauze te vervolgen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer de Marez Oyens, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben genaderd tot de afdeling „Handel en Nijverheid”, waarbij slechts twee onderwerpen zijn besproken.

In de eerste plaats werd door den geachten afgevaardigde uit Gelderland, den heer Reekers, de aandacht gevestigd op den achteruitgang van de zalmvangst, een achteruitgang, die ook moeilijk te loochenen is, wanneer wij de statistiek raadplegen. In de jaren 1884 tot 1886 hadden wij zeer schoone vangsten: in 1884 22 000, in 1885 104 000 en in 1886 84 000 stuks. Ongeveer sedert dien tijd is er een tijdperk van achteruitgang ingetreden, met het droeve gevolg, dat in 1902 niet meer dan 29 000 stuks aan de markt te Kralingen zijn aangebracht.

Wanneer ik nu de statistiek van 1903 raadpleeg, dan zal denkelijk weder een achteruitgang moeten geconstateerd worden. De cijfers zijn nog niet officieel bekend, maar vermoedelijk zal blijken dat in genoemd jaar slechts ruim 27 000 zalmen aan de markt zijn aangebracht. Daarbij komt nu nog, dat in 1903 het aantal gevangen St. Jacobszalmen zeer gering is. Terwijl in 1902 nog ruim 5000 zalmen van die soort werden aangevoerd, bedroeg dit aantal in 1903 nog geen 2000. Dit nu is altijd een zeer veeg teken, want hoeveel onzekers er is in de zalmquaestie, dit gaat in den regel op, dat op een jaar waarin veel St. Jacobszalmen worden gevangen gewoonlijk een jaar volgt, waarin de vangst van zomorzalm ruim is, terwijl een slecht St. Jacobsjaar meestal een voorbode is van een nog slechter zalmjaar. Ik vrees, dat wij dus van 1904 niet veel goeds te wachten hebben.

Waarom nu is dit toe te schrijven?

De geachte afgevaardigde uit Gelderland memoreerde reeds hetgeen de officieele rapporten, daarop antwoorden.

Door den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken, dr. Hoek, wordt de achteruitgang in de zalmvangst in hoofdzaak toegeschreven aan de waterverontreinigingen, aan groote rivierwerken, aan normaliseringen en aan stroomcorrecties. Hij constateert, dat hetzelfde verschijnsel zich voordoet niet alleen op den Rijn, maar ook op andere stroomen, zooals de Elbe, de Wezer, enz.

Wat mij betreft, ik heb dit onderwerp al bijna twintig jaar lang met aandacht gadegeslagen en ik moet erkennen, dat bij mij wel eens de vraag rijst of de oorzaak ook niet ligt in de zee. Het is mij altijd eenigzins raadselachtig voorgekomen, dat op hetzelfde tijdstip zoo in eens op alle rivieren van het vasteland, en ik meen ook in Schotland, de achteruitgang van de zalmvangst zou zijn waar te nemen en dat dit steeds in hoofdzaak zou moeten worden toegeschreven aan de zoeven genoemde oorzaken op de rivier. Per slot van rekening is de zalm een zeevisch. De zalm komt alleen op de rivier met paai-doeleinden; aangenomen wordt, dat de kleine zalm naar zee gaat en nadat hij in zee volwassen is geworden de rivier opstijgt en wel alleen om zich naar de paaiplaats te begeven.

Nu bestaat de achteruitgang reeds sedert vrij geruimen tijd en men heeft getracht daarin te voorzien door op vrij groote schaal te gaan poten. Zooals bekend mag worden geacht, wordt onder poten verstaan, de kunstmatige zalmteelt in de rivier. Van de vrouwelijke zalm worden de eieren afgestroopt, soms in zeer groote hoeveelheden. Ik heb wel gezien dat van één zalm een emmer vol eieren kwamen. Deze worden bevrucht door het homvocht, de bevruchte eieren worden in een bak gedaan en dan verschijnt de zalm, die na een bestaan van 6 weken parr genoemd en geschikt geacht wordt voor loslating in de rivier. Reeds sedert 1891 is dit poten geschied in gemeenschappelijk overleg tusschen de verschillende oeverstaten, die het met elkander eens zijn geworden dat het poten op de bovenrivier kon geacht worden beter vruchten te zullen dragen dan aan den mond der rivier. De heer Reekers heeft te recht opgemerkt, dat tot dusver het poten op de bovenrivieren niet heel veel resultaat heeft opgeleverd en hij heeft een lans gebroken voor het denkbeeld om weer te beginnen met het poten op de benedenrivier. Tot 1898 toe is ook hier te lande

21ste VERGADERING. — 3 FEBRUARI 1904

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

gepoot. Nu is het denkbeeld opnieuw te berde gebracht door de Vereeniging tot bevordering van de Nederlandsche Visscherij. Deze heeft zich gewend tot de Regeering met een request, dat in handen is gegeven van het College voor de Zeevisscherijen. Ik meen te kunnen mededeelen, dat binnen enkele dagen dat college zal vergaderen om over dit request advies uit te brengen. Het ligt niet in mijn bedoeling om op het advies vooruit te loopen. Ik zal dit afwachten, maar één opmerking meen ik te mogen maken, en wel deze, dat ook in de jaren, dat *hier te lande* is gepoot, de zalmvangst zeer is achteruitgegaan, en als ik mij niet vergis — de tijd heeft mij ontbroken om dit nog eens na te gaan — was een der redenen waarom men juist overging tot het poten op de bovenrivier, deze, dat de zalmvangst zoozeer achteruitging niettegenstaande het poten op de benedenrivier. *Tout passe et tout revient*. Nu geen resultaten zijn verkregen met het poten in Zwitserland en Zuid-Duitschland op de bovenrivier, komt er weer een beweging om het te beproeven bij den mond der rivier. Misschien zal het College voor de Zeevisscherijen in overweging geven om weder hier te lande te poten. De geachte afgevaardigde uit Gelderland heeft er op gewezen, dat hierdoor de Nederlandsche zalmkweekerij zou worden bevoordeeld en hij heeft een pleidooi gevoerd voor deze nationale industrie. Ik geef dit belang toe, maar ik meen dat men, alvorens tot dien maatregel over te gaan, overtuigd moet zijn dat daarvan iets goeds is te verwachten. Alleen te poten om den Nederlandschen kweeker een voordeel te geven, zal niet in de bedoeling van den geachten afgevaardigde hebben gelegen.

De heer Scholten heeft een vraag gedaan naar aanleiding van het request van de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid betreffende de uitzending van werklieden naar de tentoonstelling te St. Louis.

Ik heb dit request ontvangen en heb gemeend er afwijzend op te moeten beschikken. Het komt mij voor, dat van een zoodanige uitzending geen belangrijke voordeelen zijn te wachten en het zou groote kosten meebrengen. Ten slotte zou het niet veel anders wezen dan een bevoordeeling van enkele personen, die in de gelegenheid zouden worden gesteld op Rijkskosten de tentoonstelling te gaan bezichtigen. Op zich zelf zou dat nuttig kunnen zijn, maar ik twijfel niet of de rapporten, die ook uit andere landen of door Nederlanders die aan de tentoonstelling deelnemen daarvan zullen worden uitgegeven, wel zooveel waarde zullen hebben, dat het niet noodig is, daartoe speciale delegaties naar Amerika uit te zenden, met het doel omtrent die tentoonstelling te worden ingelicht.

Ten slotte de landbouw.

Daarover is in de eerste plaats gesproken door den heer Dojes, die de Rijkslandbouwwinterscholen heeft ter sprake gebracht.

Het beginsel der Regeering is tot dusver geweest alleen het personeel en het materieel te bekostigen, terwijl de bouw der scholen komt voor rekening van de gemeente, waar de inrichting is gevestigd.

De geachte afgevaardigde meende echter, dat voor Groningen hierop wel een uitzondering kan worden gemaakt. Ik betwijfel zeer of een aanzienlijke stad als Groningen daarmede zou gediend zijn. Uit de ontwerp-begroting kan men zien, dat het gemeentebestuur van Veendam heeft besloten een school voor eigen rekening op te richten, en ik meen, dat eenzelfde gedragslijn behoort te worden gevolgd ten aanzien van een zooveel belangrijker plaats als Groningen. Wanneer ik daar nu bijvoeg, dat Groningen ten behoeve van den bouw beschikbaren Rijksgrond bijna gratis — zij behoeft slechts een vergoeding te geven van f 250 per jaar — krijgt, dan meen ik toch, dat zij zich niet heeft te beklagen.

Groningen heeft zich trouwens vereenigd met de gedragslijn, door de Regeering aangewezen, en de zaak zal, naar men zich vleit, spoedig tot stand komen. In de aanstaande zomerzitting der Provinciale Staten schijnt subsidie aangevraagd te zullen worden om den bouw van die school in de hand te werken. Ik hoop, dat de Staten zich in deze niet onbetuigd zullen laten.

De heer Dojes heeft in de tweede plaats gesproken over het landbouwonderwijs en het nut betoogd van de invoering van hooger onderwijs voor groot-grondbezitters, landbouw-oekonomen, landbouwleeraren en wellicht ook voor enkele pachters.

Dit nut van de verheffing van het peil van het onderwijs wordt door de Regeering niet betwist. Integendeel, bij de be-

handeling der begroting in de Tweede Kamer heeft zij medegedeeld, dat het in haar bedoeling ligt, de hoogere land- en boschbouwschool te Wageningen te reorganiseeren. Ik geloof, dat het wenschelijk is, daarmede te beginnen. Wanneer wij dadelijk overgingen tot het oprichten van een technische hoogeschool vrees ik, dat het ons aan geschikt personeel zal ontbreken. Eerst dus wanneer de bestaande school te Wageningen zal zijn gereorganiseerd en eenigen tijd zal hebben gewerkt, zal het noodige personeel beschikbaar zijn en zou eerst het oogenblik daar zijn te overwegen of gevolg zal worden gegeven aan het denkbeeld een technische hoogeschool voor den landbouw in het leven te roepen. Dan zal overwogen moeten worden, of men die school zal maken te Wageningen, of men m. a. w. de hoogere land- en boschbouwschool zal maken tot een school voor hooger onderwijs, dan wel of men haar zal verplaatsen naar een universiteitsstad.

Dit laatste lacht mij voorshands niet toe; vooreerst met het oog op de kosten. Men verheele zich niet, dat die verplaatsing zeer groote uitgaven ten gevolge zal hebben, want men zal de verschillende hulpmiddelen opnieuw moeten inrichten, terwijl men ze te Wageningen geheel gereed heeft. Wageningen bezit een uitnemend proefstation voor den landbouw en verder is er een proefboerderij, welke in een universiteitsplaats niet dan met groote kosten te verkrijgen zoude zijn.

Voorts rijst de vraag of het goed zou zijn, de aanstaande landoekonomen in een grootere stad op te sluiten en in een omgeving te brengen, waardoor ze misschien nuttige en goede landeigenschappen zouden verliezen.

De geachte spreker heeft gezegd: als gij het onderwijs dan niet wilt indeelen bij een der faculteiten, zorg ten minste, dat het onderwijs komt in een universiteitsstad, dan kunnen cursussen aan de Universiteit gevolgd worden.

Hiervoor is wel iets te zeggen, doch daartegenover ware aan te voeren dat bij het landbouwonderwijs het universitair karakter meer op den achtergrond staat en het vakonderwijs op den voorgrond behoort te treden. Zoo zal niet de chemie in haar geheelen omvang moeten worden onderwezen, maar speciaal met het oog op den landbouw.

De vraag: Universiteit of technische Hoogeschool is ook in ons omringende landen, bijv. in Duitschland, nog steeds aan de orde. Ben ik wel ingelicht, dan begint de publieke opinie zich daar veel meer uit te spreken voor de technische Hoogeschool. Tot dusver hebben wij een technische school te Delft, welke misschien binnenkort tot een technische Hoogeschool zal worden ingericht, maar toch te Delft zal blijven. Dit is in het belang en van het onderwijs en van de leerlingen.

Intusschen, wij moeten eerst beginnen met een goede regeling van het onderwijs en daarvoor komt het eerst in aanmerking de reorganisatie van de hoogere landbouwschool te Wageningen, welke, naar het oordeel van alle deskundigen, hervorming behoeft.

De heeren de Jong en van Welderen Rengers hebben een woord gewijd aan de quaestie der zuivelconsulenten: uit hun mededeelingen bleek, dat beiden niet zoover van elkander afstaan.

De heer de Jong kwam vooral op tegen den naam zuivelconsulent en vroeg recht waarom men dan ook niet aanstelde tuinbouwconsulenten, specialiteit in vee enz. Nu is uit een nadere verklaring van den heer van Welderen Rengers omtrent de taak en de instructie van den consulent van het provinciaal bestuur van Friesland te Londen gebleken, dat, ofschoon men hem zuivelconsulent noemt, deze aambtenaar een veel ruimeren werkkring heeft.

Intusschen is de Regeering, ofschoon zij zeer stellig, zooals de heer van Welderen Rengers verlangde, te rade zal gaan met de ondervinding, door Friesland opgedaan, van oordeel, dat het niet wenschelijk is om nog meer personen op denzelfden voet als de Friesche consulent te Londen is benoemd, in andere plaatsen aan te stellen.

De Regeering beschikt over een korps bekwame land- en tuinbouwleeraren, die een uiterst nuttigen werkkring in Nederland vervullen door het voorlichten van landbouwers, door het geven van advies aan de Regeering en bovendien in de laatste jaren door het op de hoogte houden van de Regeering van alles wat er op het platteland op het gebied van land- en tuinbouw omgaat. Deze personen moeten, willen zij hun taak naar behooren kunnen vervullen, een tijdlang in het buitenland vertoeven. Reeds nu is een stap gedaan in die richting.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

Een aspirant-landbouwleeraar vertoeft nu al eenigen tijd in Londen en nu komt het der Regeering voor, dat zij dit stelsel *à double usage* moet aanwenden. De aspirant-landbouwleeraar kan zich daardoor meer en meer voor zijn taak bekwaamen door zijn gezichtsveld te verruimen en kennis te nemen van alles wat in het buitenland plaats heeft en te gelijk de Regeering op de hoogte houden en het consulaat helpen met zijn speciale kennis. Zoo wordt hij, al leerende, de technische adviseur van het consulaat, wat mij zeer gewenscht voorkomt.

Ik heb allen eerbied voor de energie, door Friesland in deze zaak betoond. Het zij verre van mij eenige critiek uit te oefenen en ik begrijp, dat de bestaande toestand misschien mede een gevolg is geweest van de terughoudendheid, ten deze door de Regeering tot dusver betoond. Ik acht het echter niet wenschelijk dat de tegenwoordige regeling op den duur zal worden bestendigd, veel minder uitgebreid. De Engelsche Regeering komt nu te staan heden tegenover een consul en morgen tegenover een Frieschen gedelegeerde, beiden natuurlijk in haar oog vertegenwoordigers van Nederland. Wij hebben onlang in Engeland gehad, zooals de geachte afgevaardigde weet, een belangrijke enquête omtrent de boter. Daar werd ook gehoord de *frisian delegate*. Wat moet nu de Engelsche Regeering wel denken van onze wijze van organiseren? Het komt mij daarom gewenscht voor, dat de landbouwleeraars tijdelijk deel zullen kunnen uitmaken van het consulaat, wat niet alleen een maatregel van goede orde en behoorlijke administratie zou zijn, maar te gelijk een groot belang voor ons consulaat in den vreemde zou opleveren. Intusschen, gelijk ik zeide, die maatregel is nog in eerste overweging, doch een zeer grooten omvang zal hij wel nooit krijgen. Men zal zich wel altijd moeten bepalen tot Engeland en Frankrijk en misschien ook Duitschland. Ik hoop bij de volgende begroting gelegenheid te hebben dienaangaande meer gepreciseerde voorstellen te doen.

Eindelijk is door onderscheidene sprekers besproken de landbouwvertegenwoordiging. Nu zal het zeker niemand bevreemden, dat ik mij zal onthouden van diep op dat onderwerp in te gaan. Ik meen dat dit oogenblik bij de phase, waarin dit ontwerp verkeert, zich daartoe niet leent.

Wel is er één punt, dat ik moet beantwoorden. Ik heb het in de Tweede Kamer uitgesproken, dat, ondanks de critiek van die Kamer, het in mijn bedoeling blijft liggen het wetsontwerp aan de orde te houden, hoogstwaarschijnlijk na wijziging daarvan. Derhalve blijf ik in dit uur aansprakelijk voor de stelling, dat de landbouwvertegenwoordiging wenschelijk is. En wat is daartegen aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Friesland? Dit, Mijnheer de Voorzitter: er was reeds zooveel voor den landbouw in den laatsten tijd gedaan en wij hadden een Landbouwcomité; waartoe dan nog een landbouwvertegenwoordiging? Nu wil ik hierop dadelijk wijzen: er is voor den landbouw veel gedaan, maar ten gevolge waarvan? Ten gevolge van de actie van de landbouwmaatschappijen? Ik moet het betwijfelen, Mijnheer de Voorzitter! Ieder die de geschiedenis van den landbouw in de laatste twintig jaren heeft nagegaan, verkeert geen oogenblik in twijfel om het jaartal aan te duiden, waarvan dateert de meerdere bemoeiing van de Regeering met den landbouw. Dat is geweest het jaar 1886, toen mijn ambtsvoorganger, de Minister van den Bergh, de landbouwcommissie in het leven riep en samenstelde uit hen die, naar men meende, destijds de beste vertegenwoordigers van den landbouw waren. Bijna alle maatregelen, die in de laatste jaren genomen zijn — de heer Havelaar kan het getuigen, want hij is de eerste uitvoerder geweest van de maatregelen, die door de landbouwcommissie waren aangebevolen — zijn maatregelen geweest, die aangebevolen waren door de landbouwcommissie.

Bovenal staat zeker de inrichting van de landbouwproefstations. Dat was een vrucht van de landbouwcommissie, m. a. w. van een vergadering van vertegenwoordigers, gekozen, zoo goed en zoo kwaad als het ging, uit de landbouwers en uit hen die in den landbouw belang stelden.

Juist die maatregelen bewijzen, dat wij behoefte hebben aan vertegenwoordiging van den landbouw. Immers de Friesche Maatschappij van landbouw bestond toen reeds lang en de Hollandse maatschappij was, toen de landbouwcommissie van 1886 benoemd werd, even krachtig als zij thans is. Wat heeft die commissie verder geadviseerd? De vorming van een landbouw-

vertegenwoordiging was een van haar desiderata en ook daaraan heeft men trachten te voldoen door oprichting van het Landbouwcomité. En wanneer dus de geachte afgevaardigde uit Friesland zich beroept op het bestaan van het Landbouwcomité, ziedaar dan juist een bewijs, dat een landbouwvertegenwoordiging noodig is.

Nu is de vraag: is dat comité behoorlijk georganiseerd? Ik geloof, dat daarover een communis opinio bestaat. Ik zal niet zoo ver gaan als de heer Bultman, wiens rede ik overigens met de grootste instemming heb gevolgd, maar die het comité eenigszins incompetent heeft verklaard. Ik geloof, dat het comité op zich zelf alles doet wat het doen kan, maar wat is de fout? Deze, dat het niet wortelt in den practischen landbouwersstand. Het comité vindt daarin niet zijn oorsprong en dit werkt op zijn arbeid min of meer verlamdend.

Ik meen met dit weinige te kunnen volstaan voor het betoog en de stelling, dat wij inderdaad behoefte hebben aan een betere organisatie van de landbouwvertegenwoordiging. Voor die stelling heb ik een lans moeten breken, omdat ik gezegd heb, dat het mijn bedoeling is — en ik hoop die bedoeling te kunnen uitvoeren — om het wetsontwerp nader in de Staten-Generaal voor te dragen.

Zooals ik zeide, ik kan mij niet begeven in de verschillende adviezen, die hier ten beste zijn gegeven voor het wijzigen van het ingediende ontwerp. Ik kan echter wel verzekeren, dat ik het op hoogen prijs stel, dat in deze Vergadering van verschillende en tegenovergestelde zijden deze zaak is besproken op een tijdstip, waarop het mij nog mogelijk zal zijn van die adviezen gebruik te maken. Ik zal niet nalaten het *Bijblad* ernstig te bestudeeren bij de taak, die ik in de laatste weken weer heb opgevat, namelijk het indienen van de Memorie van Antwoord en een gewijzigd wetsontwerp.

Ik vleij mij hiermede de verschillende zaken te hebben besproken: wanneer ik dat niet zoo kort mogelijk heb gedaan, dan bied ik daarvoor mijn verontschuldiging aan de Kamer aan, met dankzegging tevens voor haar welwillend gehoor.

De heer Brouwers: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne betuig ik mijn dank aan den heer Minister voor de welwillende en breedvoerige beantwoording van hetgeen door mijn geachten collega uit Limburg en mij met betrekking tot de bevaarbaar-making der Maas is gezegd.

En wat nu betreft het zachte verwijt van den heer Minister, dat ik bij hoofdstuk VII niet ben opgekomen tegen de stelling van den geachten afgevaardigde den heer van Nierop — die ook ik als een financiële specialiteit erken — dat de uitgaven voor het maken van kanalen niet uit leening mogen gevonden worden, aangezien zoodanige werken elk jaar op de begroting voorkomen en daarom als gewone uitgaven te beschouwen zijn, welke stelling de heer Minister verklaarde tot de zijne te maken, zoodat de heer Minister en de heer van Nierop op dit gewichtig punt samen gaan, — welnu, Mijnheer de Voorzitter, dan wil ik zeer bescheiden vragen: mag ik de derde im Bünde zijn?

Want ook ik ben van oordeel dat niet mag geleend worden voor uitgaven die elk jaar — al is het dan ook onder een andere benaming — op dit hoofdstuk voorkomen, maar ik maak tusschen deze uitgaven en die benodigd voor een werk als de bevaarbaar-making der Maas — dat hoogst zelden, mogelijk eens per eeuw, voorkomt — dit onderscheid, dat gene moeten beschouwd worden als te zijn voor intercommunaal of lokaal belang, terwijl deze zeker zijn voor internationaal en tevens van groot algemeen belang; ik betwijfel het zeer of de geachte afgevaardigde de heer van Nierop ook voor zo'n buitengewoon werk de uitgaven zou willen nemen uit de gewone middelen en ik blijf dan ook de hoop koesteren, dat ook de Regeering dat niet zal willen doen en dat zij weldra zal komen met een wetsontwerp voor de bevaarbaar-making der Maas, opdat wij zoo spoedig doenlijk in 't bezit komen van een waterweg zoo hoog nuttig en noodig in het belang van scheepvaart, handel en nijverheid en derhalve in 't belang van 's lands welvaart in 't algemeen.

De heer Godin de Beaufort: Mijnheer de Voorzitter! Nu de beraadslaging reeds zoo lang heeft geduurd, mijnerzijds een zeer kort woord in antwoord aan den Minister. De Minister heeft gemeend de vergelijking te moeten wraken, die ik ge-

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

maakt had ten aanzien van de behandeling van Delfzijl en van Terneuzen. Intusschen, dat die vergelijking niet zoo geheel ongegrond was, bleek uit hetgeen de Minister verder zeide, namelijk dat naar zijn meening ook wel aanleiding zou hebben bestaan om subsidie van de belanghebbende streek, van gemeente en provincie te vragen ten behoeve van de haven te Delfzijl.

Hieruit blijkt dus, dat in allen gevalle er wel eenige gelijkheid ook volgens den Minister ten deze bestaat. Maar er blijkt ook uit, dat wij hier hebben een verschil van inzicht tusschen dezen Minister en zijn voorganger, in dezen zin, dat dezelatstet opzichte van de vraag in hoever met subsidiën ten deze moest worden gegaan, eenigszins ruimere opvattingen had dan de tegenwoordige Minister. En dat is nu zeker bijzonder aangenaam voor die gemeenten die te doen hebben gehad met des Ministers voorganger, maar er dient toch tusschen de verschillende Kabinetten — en dit is een punt dat in den laatsten tijd meermalen is besproken — in de behandeling van zaken als deze een zekere mate van continuïteit te heerschen, want anders spreekt het vanzelf dat op den duur de billijkheid tegenover sommige gemeenten uit het oog zou worden verloren; gemeenten namelijk die het ongeluk hebben te maken te hebben met een Minister met minder ruime opvattingen, zooals dit op het oogenblik met Terneuzen het geval is, zullen aan het kortste eind trekken en onbillijk behandeld worden in vergelijking met andere. Ik geloof dus dat de Minister wel zal doen te vragen wat de continuïteit van inzichten tusschen opvolgende Kabinetten ten deze zou vorderen, en ik hoop dat dit hem eralsnog toe zal leiden om in deze niet te blijven staan op de eischen die door hem zijn gesteld.

Een tweede punt wensch ik nog even te releveeren. Met zekere verbazing hoorde ik den Minister met eenige emphase zeggen: ik gevoel mij allermintst geroepen de belangen van Gent te behartigen. Hij zeide dit in dit verband, dat Delfzijl heeft een Nederlandsch achterland, om daardoor te motiveeren dat bij Delfzijl het algemeen belang betrokken is; maar dat bij Terneuzen dit belang niet bestaat en de Minister zich dus allermintst geroepen acht de belangen van Gent te behartigen.

Maar hoe heb ik het nu? De Minister zou door Terneuzen te helpen de belangen van Gent behartigen! En dat zijn juist de beide concurrenten welker belangen geheel tegenover elkaar staan!

De groote vrees in België is juist dat de Minister iets zal doen voor Terneuzen. Dezen zomer heb ik dat geconstateerd door het voorlezen van een stuk uit de *Indépendance*. Men hoopt juist in België dat de Nederlandsche Regeering laks zal zijn en niets doen voor Terneuzen. De Minister kan er dus gerust op zijn dat al wat hij doet ten behoeve van Terneuzen juist zal strekken om het in staat te stellen te kunnen concurreren met Gent en hij behoeft geen vrees te koesteren dat hij daardoor de belangen van Gent zal bevorderen.

Ofschoon ik mij dus moeilijk kan verklaren hoe de Minister aan de gedachte komt dat hij door Terneuzen te helpen, Gent zou bevoordeelen — misschien is het een „lapsus linguae” van den Minister geweest — neem ik toch gaarne acte van de verklaring van den Minister aan, dat hij in geen geval Gent wil helpen. Wanneer dit zoo is ben ik zeker dat hij dan ook bij nader onderzoek tot de conclusie zal komen, dat hij dat doel niet beter kan bereiken dan door te voldoen aan den wensch van Terneuzen.

De heer **Dojes**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats betuig ik mijn dank aan den Minister voor zijn antwoord ten opzichte van de landbouwwinterschool te Groningen en van de landbouwvertegenwoordiging, met welk laatste antwoord ik veel beter kan meegaan, dan met zijn antwoord aangaande het hooger landbouwonderwijs.

De Minister heeft toch verklaard dat het, zijns inziens, niet wenschelijk was het hooger landbouwonderwijs onder te brengen bij een onzer universiteiten.

Ik apprecieer zeer de goede bedoelingen van den Minister ten opzichte van de landbouwschool te Wageningen en dat hij bij de reorganisatie van het onderwijs, wanneer de hogere burgerschool te Wageningen met 4-jarigen cursus veranderd zal worden in een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus, ook het land-

bouwonderwijs ter hand zal nemen. Maar het gaat mijns inziens niet aan zich nu reeds op het standpunt te stellen, dat, wanneer de nieuwe wet op het hooger onderwijs er zal zijn, waarbij het hooger landbouwonderwijs ingevoerd wordt, dat onderwijs niet te brengen bij een van onze universiteiten. Dat zou ik ten zeerste betreuren.

Als het hooger onderwijs tot zijn recht moet komen, dan zal dat alleen kunnen geschieden wanneer het ondergebracht wordt bij een onzer universiteiten onder de faculteit wis- en natuurkunde. Ik ga niet mede met den Minister waar hij zegt dat de studenten voor den landbouw beter geplaatst zouden zijn in een stadje in den achterhoek van ons land, dan in een van onze universiteitssteden.

De ervaring daaromtrent vooral in Duitschland opgedaan, heeft dit bewezen, daar men verder afgezien heeft van het stichten van landbouw-hoogescholen, maar het hooger landbouwonderwijs naar de universiteiten heeft overgebracht. Ik kan alle namen niet noemen, maar o. a. bij de universiteiten in Halle, Leipzig, Jena en Bonn is het hooger landbouwonderwijs ondergebracht bij de faculteit der filosofie, terwijl vroeger in vele van die plaatsen technische landbouwhoogescholen bestonden.

Op het oogenblik is er nog in Duitschland één plaats waar een dergelijke landbouwhoogeschool bestaat, maar zij is alweer gevestigd in een universiteitsstad, n.l. Berlijn. Daar worden de studenten in de gelegenheid gesteld om de lessen aan de universiteit te volgen. Juist voor het hooger landbouwonderwijs acht ik dit beslist noodig. Het is dringend noodig voor de vorming van de wetenschappelijke mannen op dit gebied, van de landbouwleeraren. Die personen moeten in de gelegenheid gesteld worden een veelzijdige opleiding te ontvangen en waar kan dit beter geschieden dan aan een universiteit, waar ook gedoceerd wordt scheikunde, mineralogie, geologie, physica enz., alle vakken die de grondwetenschappen vormen van de landbouwwetenschap.

Ik heb gemeend deze enkele woorden in het midden te moeten brengen en spreek daarbij de hoop uit, dat wanneer ooit een inrichting voor hooger landbouwonderwijs in Nederland zal worden opgericht, dit zal geschieden als onderdeel van een der faculteiten eener universiteit en in ieder geval in een plaats waar een Universiteit is gevestigd.

De heer **Reekers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met zeer veel genoegen van den Minister vernomen, dat hij het vraagstuk van het poten van zalmen op onze rivieren zijn aandacht waardig keurt en dat hij daaromtrent het advies heeft gevraagd van het College voor de Zeevisscherij. Natuurlijk zou ik om bijkomende redenen niet aandringen om geld uit te geven voor een maatregel die op zich zelf absoluut doelloos zou blijken te zijn, maar men moet deze zaak beoordeelen in verband met het bestaande zalntractaat. Ik weet niet, dat de Minister voornemens is het tractaat op te zeggen en ik zou daarop op het oogenblik ook niet willen aandringen. Dit tractaat houdt in, gelijk de Minister zelf heeft doen opmerken in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, dat wij verplichte tot kunstmatige teelt. De additioneele artikelen van het tractaat brengen dit mede. Dit kan in Duitschland geschieden en ook hier, en nu geloof ik dat, caeteris paribus, het belang van de Nederlandsche vischkweekerijen groot gewicht in de schaal moet leggen om het hier te doen plaats hebben.

Ik breng ten slotte den Minister mijn beleefden dank voor de aandacht die hij wel aan mijn opmerkingen heeft willen schenken.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord ter beantwoording van de geachte afgevaardigden, die nog een woord in het midden hebben gebracht.

Ik moet met den geachten afgevaardigde uit Limburg verschillen in zijn appreciatie van de woorden van den heer van Nierop. Ik twijfel er niet aan, of daaromtrent zal te eeniger tijd het volle licht wel eens schijnen. De geachte afgevaardigde uit Noordholland, de heer van Nierop, heeft zich in de vergadering van 26 Januari j.l. zeer uitdrukkelijk verklaard tegen het leenen voor den aanleg van kanalen. De geachte afgevaardigde uit Limburg zegt, dat de bevaarbaarmaking van de Maas een zeer exceptioneele maatregel is, die misschien in een eeuw niet zal

2. Vaststell. der Staatsbegr. voor het dienstj. 1904. (Aann. van de wetsontw. nos. 75 en 30, hoofdstuk X en de begr. van Suriname.)

terugkeeren. Ik wil dit wel gelooven, ik twijfel er niet aan, maar die eeuw zal dan wel aangevuld worden door andere gewesten, die ook naar kanalen verlangen. Wij kunnen voor het eene gewest niet doen wat wij voor het andere zouden laten en omgekeerd.

De geachte afgevaardigde uit Zeeland heeft zeer te recht opgemerkt, dat mijn uitval omtrent Gent gelukkiger had kunnen zijn, maar ik twijfel er niet aan, dat de geachte afgevaardigde mijn bedoeling toch zeer wel zal hebben verstaan. Mijn bedoeling was deze: achter Delfzijl is een groot Nederlandsch nationaal achterland, dat door de verbetering en uitbreiding van de haven te Delfzijl wordt gebaat, en ik heb dit ontkend voor Terneuzen en blijf het ontkennen: achter Terneuzen ligt geen Nederlandsch achterland, dat geholpen kan worden door kosten te maken voor de outillage van de haven van die plaats.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat het er toch ongelukkig uitziet met die wisseling van Kabinet, maar zoo erg als hij dit inzielt, geloof ik niet, dat het is. Ik betwijfel toch, of mijn geachte ambtsvoorganger dezelfde liberale tactiek zou hebben gevolgd ten aanzien van Terneuzen, die hij heeft gevolgd ten aanzien van Delfzijl, en dat wel om de redenen, die ik straks breedvoerig heb ontvouwd. En als de geachte afgevaardigde uit Zeeland mij vraagt, of ik dan niets gevoel voor de continuïteit, dan kan ik niet wel anders doen dan de hoop uitspreken, dat die continuïteit zal worden betracht door mijn ambtsopvolger in dien zin, dat hij, waar het geldt het behartigen van zuiver locale belangen, ook bijdragen van de streek zal vorderen.

De heer Dojes heeft andermaal de wenschelijkheid betoogd van het plaatsen van de hogere landbouwschool aan een onzer Universiteiten.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat wij over dat punt thans het debat kunnen staken. Ook naar mijn inzien is het nu niet het oogenblik om daarover te beslissen en hij zal dus wel met mij van oordeel zijn, dat het thans allereerst de taak is der Regeering om de inrichting te Wageningen zooveel mogelijk te reorganiseeren, opdat zij kan voldoen aan het doel, waarvoor zij is opgericht.

Met den geachten afgevaardigde van Gelderland, den heer Repkers, ben ik het volkomen eens, dat het tractaat van 1885 van gansch algemeene strekking is ten aanzien van de verplichting tot bevordering van de zalmteelt en volstrekt niet verbiedt om die teelt ook in Nederland te doen geschieden. Dat dubbele stelsel is dan ook metterdaad in praktijk gebracht van 1891—1897. In 1891 is er zalm uitgezet in Zwitserland en in Duitschland en te gelijk is ook op de benedenrivieren gepoot, wel een bewijs dat het tractaat zich daartegen niet verzet, maar tevens een bewijs dat het dubbele stelsel, waar de geachte spreker voor opkwam, niet veel goede vruchten zal opleveren, want in bedoelde periode was reeds achteruitgang in vangst waar te nemen.

Als de geachte spreker nu aanbeveelt om dat dubbele stelsel weder aan te vatten, dan ben ik gaarne bereid dit voorstel te overwegen in verband met het te verwachten advies van het College voor de Zeevisserij.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. VERHOOGING VAN HET IXDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (75).

III. TOEKENNING VAN EEN SUBSIDIE UIT 'S RIJKS SCHATKIST TEN BEHOEVE VAN DE DROOGMAKING VAN PLASSEN ONDER REEUWIJK EN SLUIPWijk (30).

Deze wetsontwerpen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK X DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN KOLONIEN) (2).

Over dit wetsontwerp wordt geen beraadslaging gevoerd.

De Voorzitter: Ik stel voor de stemming over het wetsontwerp te houden na de behandeling van de beide volgende wetsontwerpen n^o. 86 en 85.

Daartoe wordt besloten.

V. DEFINITIEVE VASTSTELLING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROTING VAN SURINAME VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (86).

Over dit wetsontwerp wordt geen beraadslaging gevoerd.

VI. DEFINITIEVE VASTSTELLING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROTING VAN CURAÇAO VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (85).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer van Berckel: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze begroting wensch ik een woord te wijden aan den toestand waarin zich het Katholiek bijzonder onderwijs bevindt in de kolonie Curaçao. Dit woord zal kort zijn met het oog op het vergevorderd uur in onze begrotingsdiscussie, kalm en bezadigd, gelijk het mijns inziens in de Volksvertegenwoordiging past.

Op dit oogenblik bedraagt het subsidie aan het Katholiek bijzonder onderwijs f 13 800. Als men weet, dat het geheele lager onderwijs van de zoo goed als geheele Katholieke arme bevolking aldaar in handen is van de missie — in de buitendistricten van Curaçao is niet één openbare school — dan zal men begrijpen dat het subsidie verre van voldoende was om de meest noodzakelijke kosten te bestrijden.

Het ontbrekende werd tot vóór korten tijd aangevuld door de winsten, welke de internaten, bevolkt door kinderen van de omliggende kusten, opleverden en door vrijwillige giften uit het moederland. Toen beide bronnen ophielden mild genoeg te vloeien, de eerste wegens herhaalde onlusten in de landen, waaruit de interne kinderen kwamen, zoodat de ouders hun kinderen bij zich hielden, de tweede, doordat in het moederland te lenigen behoeften waren toegenomen, voelde de bisschop zich verplicht hooger subsidie aan te vragen, aanvankelijk slechts f 3000 meer. Uit de stukken blijkt, dat dit verzoek op zich zelf bij het koloniaal bestuur wel niet in totaal onvruchtbaren bodem viel; doch tevens, dat de Gouverneur, blijkbaar uit vroegeren werkring niet vergeten hebbende, dat de wet-Mackay het subsidie aan bijzondere scholen aan bepaalde voorwaarden verbindt, in Curaçao voor het verleenen van nieuwe subsidies ook dien weg op wilde gaan. Een middel lag voor de hand. In de verordening van 5 Juli 1884 was voorgeschreven, dat niemand onderwijs mocht geven zonder in het bezit te zijn van de door die verordening voorgeschreven bekwaamheid en zedelijkheid. Nakoming van dit voorschrift werd de eerste hoofdvoorwaarde voor verhoogd subsidie.

Mijnheer de Voorzitter, wel een eigenaardige voorwaarde! Terwijl overal elders de Staat straf bedreigt tegen overtreding zijner wetten en verordening, wordt hier een belooning toegekend voor gehoorzaamheid daaraan. Maar als, gelijk nu blijkt, een verordening, ingevoerd reeds in 1884, niet meer is uitgevoerd geworden, noch door den Gouverneur van den Brandhof, onder wiens bestuur zij tot stand kwam, noch door diens opvolger mr. Barge, dan kan daaruit het besluit worden getrokken, dat zij weinig of geen levensvatbaarheid had en dat den daarvoor in het leven geroepen toestand onwettig te noemen, in absoluten zin juist, in werkelijkheid onjuist is. In de Memorie van Toelichting op deze begroting lezen wij, dat van de 122 bij het bijzonder onderwijs werkzame onderwijzers slechts 19 de vereischte akte van bekwaamheid bezitten.

Volgens mij eerst in de vorige week over een en ander verstrekte mededeelingen — daarom kon ik de zaak niet in de afdeeling reeds ter sprake brengen, waarvoor ik den Minister reeds mijn verontschuldiging heb aangeboden — is zooeven genoemd cijfer van 122 sterk overdreven, voor welke overdrijving de Minister, die de hem van elders verstrekt inlichting natuurlijk niet nauwkeurig kan controleeren, dus niet aansprakelijk is. De Memorie van Toelichting maakt den indruk, dat bij het Katholiek bijzonder onderwijs 103 niet gedeplomeerde onderwijzers als zoodanig werkzaam zijn. Om tot dit getal te komen,

21ste VERGADERING. — 3 FEBRUARI 1904.

85. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor 1904.

heeft men echter mede geteld: 1°. de onderwijzers aan niet-Katholieke scholen verbonden, 2°. de zusters, werkzaam op bewaarscholen, 3°. de zoogenaamde kweekelingen, die ook volgens de verordening geen akte behoeven, 4°. de 35 onderwijzers en onderwijzeressen, die speciale akten bezitten. Als men nu over de zee bij het Nederlandsche volk de meening heeft willen doen post vatten, dat het met het gehalte van het Katholiek bijzonder onderwijs in de kolonie Curaçao uiterst treurig gesteld staat, dan zou die meening, naar mijn stellige overtuiging, verre van de werkelijkheid verwijderd zijn.

En men denke niet, dat gezegd onderwijs zich om de verordening van 1884 niet heeft bekreund. In de laatste 10 jaren hebben 35 daaraan verbonden onderwijzers de gevorderde akten behaald. Daar is gedaan, wat men in de gegeven omstandigheden vermocht te doen, in aanmerking nemende, dat die onderwijzers en onderwijzeressen den geheelen dag voor de klasse hadden te staan, in een afmattend en voor gezette studie zeer ongeschikt klimaat. Met vele anderen heb ik dan ook betreurd, dat op het Katholiek bijzonder onderwijs in de kolonie Curaçao een m. i. niet verdiende blaam is geworpen. Geenszins wil ik hiermede beweren dat het volmaakt is, in tegenstelling met al het ondermaatsche, waaraan steeds eenige onvolmaaktheid kleeft. Voor verbetering is het zeker vatbaar, en ik twijfel niet of binnen de grenzen van het mogelijke zal dit wel geschieden, doch zonder belangrijk verhoogd subsidie zal ook dit wel onmogelijk blijken.

Een tweede hoofdvoorwaarde werd aan het verhoogd subsidie toegevoegd: Het onderwijs moet voortaan in de Hollandse taal worden gegeven, om, zoo drukt de Gouverneur en op diens voetspoor de Minister zich uit, aan de stiefmoederlijke wijze waarop die taal nog behandeld wordt, een einde te maken. Mijnheer de Voorzitter, een eisch, die zeker van warme liefde voor de moedertaal getuigt! Maar ook van praktischen zin? Volgens mij verstrekte inlichtingen van personen, die in verschillende betrekking in de kolonie werkzaam waren en die in de gelegenheid zijn geweest het bijzonder onderwijs aldaar van nabij gade te slaan, wordt aan dien eisch in de stad thans meer dan voldoende voldaan, zóó zelfs, dat, naar een hunner mij mededeelde, hij aldaar proeven van kennis der Hollandse taal had bijgewoond, als geen Hollandse jongen verbeteren kan. In de buitendistricten is de toestand minder voortreffelijk, schoon de Hollandse taal ook daar op den rooster als leervak voorkomt en geregeld onderwezen wordt. Mijns inziens zeer te recht. Immers het onderwijs moet voor alles praktisch zijn ingericht. De leerlingen moeten er hun verder leven nut van kunnen hebben. Het Hollandsch nu zal daar wel nooit de spreektaal worden. Die lieden hebben al hunne relatien met de omringende meest Spaansche kusten. Moeten zij elders werk gaan zoeken, hun patois-Spaansch zal hen helpen, aan het Hollandsch hebben zij niets. En eer die kinderen van zeer geringe ontwikkeling het zoo ver gebracht zullen hebben, dat zij het Hollandsch vloeiend kunnen lezen, het gelezene kunnen begrijpen, en last niet leest vruchten kunnen plukken van in 't Hollandsch gedoeceerde aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen, enz., hoeveel kostbare beter te besteden tijd zal daarmee niet verloren gaan!

Een mijner zegglieden drukt het teekend uit: „voor te schrijven aan de onderwijzer in de buitendistricten slechts de Hollandse taal te gebruiken, staat gelijk met in Nederland te bevelen op de scholen uitsluitend Russisch te spreken.”

Het is mij mitsdien begrijpelijk, dat vooral in 't belang van een vruchtdragend onderwijs, tegen deze tweede geheel nieuwe voorwaarde overwegend bezwaar is geopperd.

Intusschen, wat van dit alles zijn moge, het meest bedenkelijke van den toestand is in mijn oog, dat, blijkens de Memorie van Toelichting, de apostolische vicaris heeft te kennen gegeven, dat, afgezien zelfs van de voorwaarden, een onmiddellijke subsidieverhoging met f 10 000 noodzakelijk is; te bedenkelijker, omdat ik dien kerkelijken waardigheidsbekleeder ken als iemand, die niet gewoon is met bedreigingen te spelen. Trouwens, juist een paar dagen geleden hebben de bladen ons medegedeeld, dat reeds een jongensburgerschool in de stad gesloten is geworden. De leerlingen zouden en massa naar een volbloed Spaansche school zijn verhuisd. Of hun kennis van de Hollandse taal door dien overgang vermeerderd zal worden, geeft allezins reden tot twijfel.

En als de apostolische vicaris, door nood gedrongen, de vrijwillig op zich genomen taak moet neerleggen, dan schrik ik voor de gevolgen uit die daad voor de financiën van koloniën en moederland voortspruitende. De Regeering zij voorzichtig!

Na deze korte schets van den toestand, een schets die, naar ik overtuigd ben, geheel met de werkelijkheid overeenstemt, en die ik heb gemeend te moeten geven, omdat in deze zaak, gelijk in den regel geschiedt waar een zekere strijd bestaat, van beide zijden overdreven voorstellingen zijn gemaakt, heb ik het genoeg te constateeren, dat deze Minister goed heeft gevonden de voor memorie uitgetrokken post, in de gegeven omstandigheden min of meer van wantrouwen in goede bedoelingen getuigende, om te zetten in een werkelijk bedrag van f 3000. Niet slechts zijn goeden wil heeft hij daardoor geopenbaard, maar ook getoond uit eigen oogen te willen zien. Ik zeg hem daarvoor mijn dank. Hij veroorlove mij echter daarbij te voegen: dankbaar ben ik, maar niet voldaan. Ik verzoek hem dringend: blijf op de goede lijn niet halverwege steken, onderzoek de ook voor onze schatkist hoogst belangrijke zaak nog grondiger, tracht u licht te verschaffen, waar het praktisch ook in Nederland te vinden is, en dan twijfel ik niet, of het zal aan uwen invloed gelukken een *modus vivendi* aan te geven, waardoor een thans dreigend en voor de toekomst der kolonie zoo gevaarlijk derailement voorkomen wordt!

De heer Idenburg, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg den geachten afgevaardigde dank voor de welwillendheid, waarmede hij mij van te voren heeft op de hoogte gebracht van zijn voornemen om dit onderwerp, dat in het Voorloopig Verslag niet is aangeroerd, thans hier ter sprake te brengen. Zooals de geachte afgevaardigde heeft doen uitkomen is de zaak van het bijzonder onderwijs voor de kolonie Curaçao een zaak van groot belang, en tevens een zaak die, zooals ik — naar ik meen — verleden jaar van deze plaats ook gezegd heb, mijn volle sympathie heeft.

De voorstelling welke de geachte afgevaardigde van den gang van zaken gegeven heeft, moet wel tot de conclusie leiden, dat door het koloniaal bestuur in Curaçao met een zeker parti pris tegen het bijzonder onderwijs wordt opgetreden en aan dat onderwijs hoogst willekeurige eischen worden gesteld.

In 1884 is, zooals door den geachten afgevaardigde te recht is opgemerkt, onder het bestuur van Gouverneur van den Brandhof een onderwijsverordening afgekondigd, waarin in art. 4 te lezen staat:

„Niemand mag onderwijs geven, die niet in het bezit is der bij deze verordening gevorderde bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid”, en waarin voorkwam een overgangsbepaling die, zooals zij bij de publicatie van 1885, n°. 14, werd gewijzigd, aldus luidde:

„Zij, die bij de invoering dezer verordening” — dat is dus in 1884 — „aan een erkende bijzondere school met het geven van onderwijs zijn belast, kunnen voor een termijn van 5 jaren door den Gouverneur worden vrijgesteld van de bepaling van art. 4 omtrent de bewijzen van bekwaamheid, en mogen alsdan op die school hun werkzaamheden gedurende dien termijn op den bestaanden voet voortzetten.”

„In bijzondere omstandigheden kan door den Gouverneur die termijn worden verlengd.”

Dit is dus de termijn, gedurende welken niet-gediplomeerde onderwijzers, die in 1884 werkzaam waren, op die school waar zij werkzaam waren, zouden kunnen worden gehandhaafd.

Nu is die onderwijsverordening tot stand gekomen onder de krachtige medewerking van den heer Barge, van wien zeker niet gezegd kan worden, dat hij het bijzonder onderwijs, met name het Katholieke onderwijs, geen goed hart toedroeg. De heer Barge is naderhand Gouverneur geworden en onder zijn bestuur is de onderwijsverordening gewijzigd, aangevuld, verbeterd, maar art. 4 is gebleven zooals het was, zoodat tot op het oogenblik, dat de tegenwoordige Gouverneur in de kolonie kwam, van kracht was de bepaling, dat niemand onderwijs mag geven, die niet in het bezit is van de voorgeschreven bewijzen van bekwaamheid.

Dadelijk na de totstandkoming der verordening in 1884 is het subsidie van het bijzonder onderwijs in de kolonie Curaçao niet onbelangrijk verhoogd.

85. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1904.

Volgens het Koloniaal Verslag van 1884 genoten ruim 2100 kinderen bijzonder onderwijs op gesubsidieerde scholen, terwijl op de begrooting voor 1885 voor die bijzondere scholen is uitgetrokken f 4200, dus per leerling nog geen f 2.

In de begrooting voor 1904 is thans uitgetrokken voor de Rooms-Katholieke gesubsidieerde scholen f 16800, terwijl volgens het laatst Koloniaal Verslag tusschen de 3600 en 3700 kinderen van het onderwijs op de scholen gebruik maken, zoodat per leerling het subsidie, dat in 1884 nog geen f 2 bedroeg, gestegen is tot f 4,50.

Het subsidie is dus verhoogd en het wetenschappelijk gehalte van de onderwijzers op de bijzondere scholen is in dien tijd vooruitgegaan, maar is altijd nog ver van hetgeen door de verordening vereischt wordt.

De geachte afgevaardigde heeft captie gemaakt op de cijfers in de Memorie van Toelichting medegedeeld omtrent het getal onderwijzers in de kolonie, die gediplomeerd zijn en op het getal van de niet-gesubsidieerde onderwijzers. Hij heeft volkomen terecht ondersteld, dat ik die gegevens ontleend heb aan een schrijven van den Gouverneur. Ik heb geen middel om die cijfers te controleren en evenmin om die na te gaan, welke de geachte spreker heeft genoemd, maar indien het juist is dat de voorstelling, in de Memorie van Toelichting gegeven, zeer ongunstig gekleurd is voor het bijzonder onderwijs, en indien dus percentisch veel meer personen in het bezit zijn van de gevorderde akte van bekwaamheid, dan zal het ongetwijfeld veel minder moeite kosten aan het bijzonder onderwijs dan ik veronderstelde, om te voldoen aan de eischen, die van 1884 af voor dat onderwijs gelden. Het verschil tusschen het aanwezige en het gevorderde is dan toch minder dan ik meende.

Ik zeide zooeven, dat toen deze Gouverneur in de kolonie kwam, wel het subsidie belangrijk gestegen was, maar dat niet voldaan was aan de eischen der onderwijsverordening.

Toen nu van de zijde van het bestuur dier bijzondere scholen de aandrang kwam om het subsidie te verhoogen, lag het voor de hand dat de Gouverneur, bereid om mede te werken tot het doen toestaan van een hooger subsidie, tevens voorzieningen wenschte te treffen om aan het subsidie ook voorwaarden te verbinden.

Het verleen van subsidie op onderwijsgebied zonder voorwaarden is een unicum, dat voor zoover ik weet, alleen in Curaçao bestaat; noch in Suriname, noch in Nederland, noch in Nederlandsch-Indië wordt dat gevonden.

Waar de Staat uit 's lands middelen bijdraagt in de kosten van het onderwijs, daar is de Staat ook bevoegd om eenige waarborgen te nemen voor de qualiteit van dat onderwijs.

In beginsel kan dus mijns inziens geen bezwaar bestaan tegen de bedoeling van den tegenwoordigen Gouverneur om aan de verhooging van subsidie voorzieningen te paren, die strekken om geleidelijk te komen tot voldoening aan de verordening, die weldra 20 jaar van kracht zal zijn. In dit grondtenkbeeld ligt niets irrationeels.

Daarom heeft de Gouverneur een verordening ontworpen, waarbij regels voor de subsidieering zullen worden vastgesteld. Tegen die ontwerp-verordening zijn, zoodra ze bekend werd, bezwaren gerezen bij het bestuur der bijzondere scholen in Curaçao, welke bezwaren ter kennis zijn gebracht van den toenmaligen Minister van Koloniën, mijn rechtstreekschen voorganger.

Deze is met den Gouverneur over die bezwaren in correspondentie getreden en heeft tevens aan het bestuur der bijzondere scholen in Curaçao doen voorleggen de vraag om eenigszins met cijfers aan te toonen, dat inderdaad de geldelijke toestand van dat onderwijs zoodanig is, dat zelfs op den bestaanden voet het onderwijs niet zou kunnen worden voortgezet. Op die vraag is slechts een zeer gebrekkig antwoord gekomen. De bisschop van Curaçao deelde den Gouverneur mede, dat hij de gevraagde inlichtingen omtrent de kosten om verschillende redenen niet kon verstrekken: o. a. ook omdat overeenkomsten, door hem ten aanzien van het onderwijs met congregaties in Europa aangegaan, voor publicatie niet bestemd waren. Ten slotte gaf hij op, dat het kostende van het onderwijs, zooals het tegenwoordig wordt gegeven — als ik het wel begriip in betalende en niet betalende scholen — benaderd wordt op f 35 000. Ik leg den nadruk op dat „benaderd”, dat ik in een schrijven van den Gouverneur als mededeeling van den bisschop vind, omdat men

het mij kwalijk heeft genomen, dat ik in de Memorie van Toelichting heb gezegd, dat het onderwijs f 35 000 *schijnt* te kosten. Waar de bisschop zelf zegt dat hij het bedrag heeft benaderd, daar kan van mij niet gevorderd worden dat ik met mijn handteekening voor de juistheid daarvan instel.

Bij die correspondentie tusschen mijn ambtsvoorganger en den Gouverneur van Curaçao zijn ook onder de oogen gezien, zooals naderhand ook door mij geschied is, de bezwaren die verder waren ingebracht tegen de ontwerp-verordening. Ten gevolge van het overleg, dat tusschen den Gouverneur en mij heeft plaats gevonden, zal die ontwerp-verordening worden aangevuld met een bepaling volgens welke de bestaande bijzondere scholen, zonder dat zij voldoen aan de eischen in die ontwerp-verordening voor de subsidieering gesteld, de thans in deze begrooting vastgestelde subsidiën zullen blijven genieten, voor zoover die eischen betrekking hebben op de bekwaamheid van het onderwijzend personeel; maar wel zullen zij moeten voldoen aan enkele administratieve voorschriften, en aan de voorwaarde, dat het onderwijs zal moeten worden gegeven in het Nederlandsch. Wanneer men die ontwerp-verordening raadpleegt, komt het mij inderdaad voor, vooral na de mededeeling door den heer van Berckel nu gedaan, dat er percentgewijze meer gediplomeerden in de kolonie zijn dan ik onderstelde, dat de eisch van toeneming van het aantal gediplomeerden bij de verhooging van subsidie gerechtvaardigd is. Ik merk hierbij nog op, dat van degenen die aan het hoofd van die scholen zullen staan niet gevraagd wordt het diploma van het hoofdonderwijzers-examen, maar eenvoudig de akte voor derde-onderwijzer, de laagste onderwijzers, die door het Gouvernement gebruikt worden. Er wordt ook niet imperatief gezegd, dat er geen kweekelingen op de scholen zullen worden toegelaten, maar den Gouverneur wordt de bevoegdheid gereserveerd om, wanneer er voor 50 leerlingen één gediplomeerd onderwijzer is, voor het volgende 50-tal aan den onderwijzer vrijstelling te geven van het diploma. Ik geloof werkelijk, dat er met ernst naar gestreefd wordt om te gemoet te komen aan de bezwaren die van de zijde van den bisschop tegen de ontwerp-verordening waren ingebracht, echter met vasthouding van het beginsel, dat verhooging van subsidie moet strekken om den norm te bereiken, die de onderwijs-verordening aangeeft.

Was, blijkens hetgeen de geachte afgevaardigde heeft medegedeeld, het stellen van de voorwaarde dat een deel van het personeel gediplomeerd moet zijn, een van de hoofdgrieven tegen de ontwerp-regeling: de andere hoofdgrief was, dat het onderwijs zou moeten worden gegeven in de Nederlandsche taal. Ik heb den gedachtengang van den geachten afgevaardigde zeer wel begrepen. Hij heeft gezegd: in het stadsdistrict op Curaçao wordt het Nederlandsch zeer goed geleerd, in de buitendistricten laat dit wel iets te wenschen over; maar men heeft daar ook niet die behoefte aan onze taal. Het Papiementsch wordt daar door de bevolking gesproken en daarmede kan men ook zeer goed te recht in de kustplaatsen van Venezuela. Ik laat die redevoering in haar waarde, maar stel er een andere naast. Het Papiementsch — ik meen het verleden jaar al gezegd te hebben — is geen taal, maar een mengeling van Portugeesch, Spaansch, Fransch en een enkel Hollandsch woord. Het is een taal die geen literatuur heeft, waarin geen boeken verschijnen. Zij wordt alleen gesproken op de benedenwindsche eilanden en verstaan op de kust van Venezuela. De taal van Venezuela zelf is Spaansch, en Papiementsch is geen Spaansch, al gelijk het er wat op. Wanneer men nu de bevolking door het onderwijs wil vooruit helpen; als men als vrucht van het onderwijs wil zien, dat meer betrekkingen toegankelijk worden voor de leerlingen van die scholen en dat een grootere schat van kennis zich voor hen ontsluit in boeken, die zij lezen kunnen; wanneer men als vrucht van het onderwijs wil zien dat de blik wordt verruimd, dan komt het mij voor, dat men aan de uitsluitende kennis van een dergelijk in een beperkt terrein gesproken dialect zonder literatuur niet genoeg heeft en dat het noodig is een wezenlijke taal behoorlijk te leeren. Er zou uit een practisch oogpunt misschien iets voor zijn om op de benedenwindsche eilanden het Spaansch te gaan onderwijzen en die taal als de algemeene in te voeren, zoodat de Gouverneur en de ambtenaren Spaansch spraken en desnoods ook de correspondentie met mij in het Spaansch werd gevoerd; maar dat is natuurlijk een gedachtengang, die niet te

85. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor 1904.

aanvaarden en zeker verwerpelijk is. Zoolang Curaçao er prijs op stelt een Nederlandsche kolonie te zijn en Nederland er prijs op stelt Curaçao een Nederlandsche kolonie te noemen, kan er geen sprake zijn van het bevorderen van de kennis van een andere spreektaal dan van het Nederlandsch.

Daarom komt het mij voor, met de kennis, die ik op dit oogenblik van de zaak heb, dat het rationeel van den Gouverneur is om te trachten de kennis van het Nederlandsch door het onderwijs, dat van gouvernementwege wordt gegeven of gesubsidieerd, zooveel mogelijk te bevorderen.

Tot toelichting van het standpunt van den Gouverneur zij het mij vergund een citaat voor te lezen uit een schrijven, dat ik van hem ontving. De Gouverneur schrijft: „Wat betreft het Hollandsch, dat op alle scholen wordt onderwezen, moet ik nog opmerken, dat dit geheel als vreemde taal behandeld wordt, behalve wellicht op een paar scholen in de stad. Op den rooster in alle overige scholen op de benedenwindsche eilanden komt voor twee dagen Hollandsch en drie dagen Papiementsch, terwijl het onderwijs steeds in het Papiementsch wordt gegeven. Hierbij mag niet verzuimd worden te releveeren, welk een fout hiermede begaan wordt; schoolkinderen, die slechts korten tijd de school bezoeken, en dan nog lang niet altijd geregeld, wordt in twee talen onderwijs gegeven; het kan niet anders, op deze wijze voortgaande, moeten de resultaten altijd gering blijven. Blijkens de *Amigoe di Curacao* — een blad, dat zeer na staat aan de bijzondere scholen — „wordt ook deze meening geheel gedeeld door de redactie, doch slechts afgekeurd voor de bovenwindsche eilanden. Dat als er een keuze gedaan moet worden, onze taal in onze kolonie de aangewezen is, in elk geval, in het strijdperk met een dialect, dat, en dan nog wel op allerlei verschillende wijzen, slechts gesproken en verstaan wordt door een 30 000 à 40 000 menschen, behoeft wel geen betoog. Daar komt nog bij, dat de bevolking zeer goed vatbaar is om onze taal te leeren, en dat slechts een achterstelling op de scholen de oorzaak is der weinige bekendheid. Toen in de buitendistricten circa 40 jaren geleden op de bijzondere scholen veel meer Hollandsch werd gesproken, leerden de kinderen zich al vrij goed in onze taal uitdrukken; leerlingen uit dien tijd, die hier en daar buiten nog worden aangetroffen, leveren daar het bewijs voor, en kunnen zich vrij aardig in het Hollandsch verstaanbaar maken, niettegenstaande zij er in 40 jaren niet meer aan deden.”

Heb ik zooeven den gedachtengang van den geachten afgevaardigde uit Gelderland, die zich tot tolk maakte van de bezwaren tegen het verplichtend gebruik van het Nederlandsch in zijn waarde gelaten, ik laat zeker ook den gedachtengang van den Gouverneur in zijn waarde. Ik zeide zooeven, dat het streven moet worden goedgekeurd om de kennis — en ik voeg er bij ook het gebruik — van onze taal zooveel mogelijk te bevorderen. Met dit „zooveel mogelijk” stel ik dus de vraag of het mogelijk is het Hollandsch algemeen als voertaal bij het onderwijs, ook in de buitendistricten, te gebruiken, en waar mij locale kennis ontbreekt, meen ik dat wij ons speciaal op dit punt moeten verlaten op de plaatselijke kennis van het koloniaal bestuur in Curaçao. Wanneer het inderdaad mogelijk is om het Nederlandsch daar meer algemeen ingang te doen vinden, meen ik, dat wij verplicht zijn om in die richting te werken. Alleen als dat inderdaad practisch niet kan, zal men zich voorloopig bij den bestaanden toestand moeten neerleggen, ofschoon ik dat als Nederlander zou betreuren. Maar, ik herhaal, het komt mij voor dat dit het best en met volkomen kennis van zaken kan worden beoordeeld door den raad van bestuur en den koloniale raad van Curaçao, die uit personen bestaat die op Curaçao geboren zijn of er althans een groot deel van hun leven hebben doorgebracht.

Waar de geachte afgevaardigde verder den wensch heeft uitgesproken, dat ik mij in deze niet eenzijdig zal laten voorlichten, wil ik hem gaarne de verzekering geven, dat dit allerminst in mijn bedoeling ligt. Ik heb reeds maatregelen ge-

nomen om, nadat ik uitvoerig door den Gouverneur ben voor- gelicht, mij ook even uitvoerig te doen voorlichten door hen die hier te lande meer in het bijzonder beschouwd kunnen worden als de behartigers van het Katholiek onderwijs in de kolonie Curaçao. Ik zeg nog eens, wat ik reeds gezegd heb: ik heb voor het bijzonder onderwijs in Curaçao levendige sympathie; ik waardeer ten volle het goede, wat dat onderwijs gedaan heeft en voortgaat te doen en zou het betreuren indien dit ten gevolge van gebrekkig inzicht een kwijnend bestaan zou moeten voortslepen.

Ten slotte zij het mij vergund den geachten afgevaardigde, die deze zaak ter sprake bracht, te bedanken voor het betrachten van de „kalmte en bezadigdheid,” waardoor hij zich blijkens den aanvang van zijn rede bij de bespreking van dit onderwerp wilde doen leiden. In het algemeen is dit natuurlijk geheel in overeenstemming met de gewoonte van deze Kamer; maar in dit geval meen ik toch die eigenschappen in het bijzonder te mogen waardeeren, waar in een gedeelte van de Nederlandsche pers juist bij het bespreken van deze zaak de kalmte en bezadigdheid wel eens uit het oog zijn verloren en aan den Minister van Koloniën wel eens drijfveeren en inzichten zijn toegedicht, die hem volkomen vreemd zijn.

De heer van Berckel: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord om den Minister dank te zeggen voor hetgeen hij mij geantwoord heeft. Het is niet mijn bedoeling in replek te treden, om de eenvoudige reden, dat het laatste gedeelte van de rede van den Minister mij het vertrouwen schenkt, dat werkelijk zal gebeuren wat ik verwacht, namelijk dat door den invloed van dezen Minister de zaak op een goede wijze tot een einde zal komen. Ik ben het volkomen met Zijn Excellentie eens, dat voor een subsidie eischen mogen worden gesteld, doch het is maar de vraag of die eischen billijk en rechtmatig zijn, zoodat er aan kan worden voldaan, en tevens of het nakomen van die eischen werkelijk vruchtdragend onderwijs zal bevorderen. En dan wil ik zelfs nu nog eens de vraag stellen: is het practisch gewenscht het onderwijs in het Hollandsch te doen plaats hebben? Mijn zegslieden beweren, dat daarvan het gevolg zal zijn, dat de kinderen, het onderricht niet begrijpend, eenvoudig weg zullen blijven, zoodat dan zeker niet aan de bedoeling zou worden voldaan. Iets anders zou zijn den eisch te stellen, een groot aantal uren aan het Hollandsch te wijden. Daarmede schijnt men echter niet tevreden. Men wil, althans zoo heb ik den Minister begrepen, dat het Hollandsch moet zijn de voertaal op alle klassen en ik geloof dat het stellen van dien eisch gevaarlijk is voor den bloei van het onderwijs in West-Indië.

Ik eindig met den Minister nogmaals dank te betuigen voor zijn welwillende woorden en de door hem gedane toezeggingen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De drie wetsontwerpen, genoemd onder n^o. V, VI en IV, worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt tot nadere bijeenroeping gescheiden.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: bladz. 304, kol. 2, reg. 8 v. b., staat: Laren; lees: Naarden.

In de redevoering van den heer **van Velzen**: bladz. 307, kol. 2, reg. 2 v. b., staat: groote; lees: grooter.

